

ZIHNI SAKO

The book cover features a dark blue background with white text and black silhouettes. On the left, a large tree silhouette has a full moon behind its branches. Below the tree is a silhouette of a man's head in profile. At the bottom, a group of silhouetted figures, some holding rifles, are shown in a landscape. The title 'NJEREZ dhe NGJARJE' is written in large, white, outlined letters, with 'dhe' in a smaller, cursive font.

NJEREZ *dhe*
NGJARJE

8SH-32

S 19

TIRANE 1961

ZIENI SAKO

306H

BIBLIOTEKA E SHTETIT
GJIRKASIER

2248

NJERËZ DHE NGJARJE

Tregime

N. SH. BOTIMEVE «NAIM FRASHËRI»
TIRANË, 1961

KALLEZIME TË KOHËVE TË PARA

SHEMO KASUA

*Shemo, s'ma priste fiqiri
të bëneshë kuq i miri!*

Në gjysmën e dytë të shekullit të nëntëmbëdhjetë, kur Shqipëria ishte akoma ndënë Turqinë, Shemo Kasua, nga Gjirokastra, ka qënë kaçak i

dëgjuar për mirësitë që u bënte të varfërve, për luftrat që bënte kundër turqve.

Ata, që kanë jetuar asokohe, kallzojnë se ishte burrë i bukur; mbante përçe të gjatë e mjekër të shkurtër; sipas zakonit të kaçakëve, mbante këmi-shë të zezë mbi gju, dhe kalca të lidhura me xhufka të kuqe. Për të humbur gjurmët, mbathte shollë pas e përpara me majë. Pleqtë edhe sot, këngët, që i ka ngritur populli Shemo Kasos, i këndojnë me dëshirë të madhe. Të bëmët e tij i tregojnë si le-gjenda të qëmoti. Dhe nga këto, po u rrëfej këtë, ashtu si ma ka thënë më plaku i qytetit tim:

«Në kohë të Shemo Kasos ka jetuar edhe një fshatar, i cili quhej Kostë Gushi, që, si kam dë-gjuar, është pjekur me Shemo Kason e ka kuvën-duar kështu si unë me ty.

Kostë Gushi, me një ka për dore, po shkonte në treg për ditë pazari. Mb'udhë i doli Shemua përpara:

— Ku e çon këtë ka, o Kostë Gushi?

— E ku më njeh ti që më flet edhe në emër? —
i foli edhe ky rreptë.

— Po ja që të njohkam.

— Sos jam Shemua që të njihem e të dëgjohem
në botë — prapë ky ashpër.

— E mirë, mirë... Pa na thuaj, ku po e shpie
këtë ka?

— Në pazar për ta shitur. Vajzën e kam zënë
te burri. Koha po afron që të ma marrën; s'kam
me se ta martoj. Këtë kam pasur bukë të gojës...
po vajza, ama, do martuar... — iu përgjegj Kosta.
— Po a të mjaftojnë paratë, që do të zësh nga
ky ka, për pajë e për dasmë?

— Ç'të bëjmë? Mjaftojnë, s'mjaftojnë. — I —

Kostë Gushi, me që fjalët po zgjateshin, zu të rrijë si i mpirë. Prita, që i kish zënë Shemua, nuk i pëlqeu dhe po shtrëngonte tërkuzën e kaut me të dy duart.

— Ulu, ulu — i tha Shemua — dhe urdhëroi një nga shokët: — Lidheni kanë.

Sa dëgjoji edhe këtë fjalë, Kostën, i ëllëshoi zëmra fare dhe me lot në sy qau si foshnjë: U vuaj!

— Mos më prishni; jam baba me vajzë e përnjë krahu! — i thurte Shemua.

Shemua, si hoqi nga brezi një qeskë lëkure, i hodhi në prehër Kostës parafiori sa i zuri dora.

— Bëne dasmën më të mirë nga të Kotollarëve, e Kostë Gushi, dhe thirrë edhe atë të hanë në paratë e tyre! — I tha kështu për këtë Kotollarët, se kanë qënë pasanikë graborë nga fshati i Kostës. Shemua ata i njihte mirë; njerin nga djemt' e tyre, më të madhin, Llambro e thoshin, e pat marrë penk e kur e lëshoi, si më kanë rëfyer, i paskësh thënë «shih mirë se ta shkurtova kokën; mos merr njerëzisë arat!»

Kostë Gushit frika e madhe, që i rrinte përpara syve si're e zezë, i iku me njëherë.

Shkoi ca kohë. Afroi vjeshta. Të vjelat e misërave kishin filluar. Kostë Gushi, pasi i mbaroi me misërat, po përgatitej për dasmën e së bijës.

Misëri i arës, që këtë vjeshtë i erdhi i mbarë, vajza që po martonte, e kishin gëzuar tepër dhe tani darkë për darkë pinte nga një pagurkë me kënaqësi të madhe.

E moj plakë, Shemua është bukë e fukarase — i tha një natë së shoqes.

— Po hajdut, është, more burrë, pa gjene.
— Dal pa kur të na vijë për dasmë do ta shikosh se ç'njeri është Shemua.

— Si — Je në të a po mos ke shkalluar? Qysh, more ditëzi, edhe në dasmë e ke ftuar? Kur e harrove se ç'u bëri Kotollarëve, që na kanë pagëzuar vajzën?

— Na i pagëzuan, na i pagëzuan, po kur u kërkova të më ndihmojnë për martesë më kthyen. Krahët.

— Po paratë s'ti jep njeri për shpirt — i thotë ajo.

— E po Shemua m'i dha për shpirt.

— Thuaj që do të na prishëç dasmën.

— Pse? Frikën u kemi Kotollarëve? Do të prishët qejfi? Prishur u qoftë.

— Mirë, mirë, pi s'onte pa flasëm nesër kur të jesh esëll.

— Esëll jam unë, esëll; dy filxhanë s'kanë ç'të më bëjnë mua. Po ti mbylle gojën se ka dheu veshë e na merr dreqi.

Që atë natë e shoqja e mbylli gojën si me kyç.

...Të djelën në mëngjes shtëpia e Kostë Gushit tundej nga dasma. Burrat në odë këndonin dhe kthenin gotat e rakisë.

— Ngreje, o nun, një dolli.

— Nuni, Llambrua i Kotollarëve, i cili, në krye të nimit, po priste edhe ky vetë urime, ngriti një dolli për Kostë Gushin e për gjithë miqësinë.

Vajzërinat në hayat kishin marrë nusen në valle. I ati duke parë të bijën nuse, gëzohej që kish arritur këtë ditë ta martonte me të mira e me

dasmë. Si pastroi duart pas potureve dhe mustaqet me mandilen hedhur pas qafe, i foli së bijës:

— Hajde, moj vajzë, ta heq edhe unë një valle.

Burrat dhe gratë po vështronin Kostë Gushin, që me çupën për dore po kërcente shumë i kënaqur, e shoqja, e mallëngjyer, kishte mbushur sytë me lot.

Si mbaroi së kërcyeri, e putki të bijën në ballë:

— Të më trashëgohesh e të keq mos më pagmë.

Në këtë çast u dëgjua një pushkë.

— Erdhi — tha Kosta dhe u pre në fytyrë e u bë lejmon.

Ca të vegjël, duke bërëtitur «po vinë krushqit», vrapuan te porta.

— Hapunë se po vjen Shemua! — Kostë Gushi doli ta prishte gjer përposh në fund të rrugës.

Të vegjëlit rendën pas tij. Çupat dhe graria u fshehën me nxitim në sobalkën, nën odën e mirë dhe kënga e vallja pushuan:

— Erdhi Shemua! ... Erdhi Shemua! ...

— Shemua!... — Llambrosë së Kotollarëve i ngriu gjaku, kur ai u duk te praku i portës së bashku me Kostën krah për krah.

— Të të trashëgohet, o Kostë, se e bërë fora edhe ti një herë! Bënu zë burrave dhe sazexhinjve të dalën. Do të kërcëjmë sot... A po jo, more Kostë?

— Do të kërcëjmë, do të kërcëjmë, Shemo.

Oborri u mbush me dasmorë.

— Hajde, një kasapçe... Kaba...

Vallja nisi përsëri.

Nxirre dhe nusen në valle ta bëjmë sehur
edhe në ...
Gratë, të trëmbura, vajzat fshehur në vatro-
le, s'donin ta linin nusen.

Del, moj bijë, del se edhe këtë si në vënd
të babajt ke.
Rakia dhe mezeja shkonte dorë për dorë dhe
të gjithë po i nxehte; vetëm Llambros, e struktur
pas derës së odës, i qe bërë ujë.

Burrat përpiqeshin kush më parë t'i mbante
Shemos vallen. E bija e Kostë Gushit, me sy për-
dhe, i ndiqte lëvizjet e këmbëve me lehtësi të
madhe. Gratë mahniteshin, që po vallëzonin lehtë,
aq lehtë, sikur s'u ciknin këmbët në tokë.

— Po vijnë krushqit, xha Kosta — foli një dja-
lë, që po ruante në fund të udhës.

— Po vinë krushqit.

Larg, në rrugën nga vija e mullirit, u dëgjua
kënga e krushqve.

— Na jep leje t'ikim, o Kostë Gushi. — Dhe
Shemua si u përhëndosh me të, me të dy shokët
e tij kaloi nëpër një shteg nga ana e përtejme e
oborrit.

Pas pak ranë tri pushkë dhe pas tyre një zë
i fortë ushtoi:

Të të trashëgohet, o Kostë Gushi, të të tra-
shëgohet.

Ta thashë ashtu si e kam dëgjuar e si ka ngja-
rë... Këto bënte Shemo Kasua — më tha ai, më
plaku i qytetit tim, që ma tregoi këtë ngjarje.

gërrti oxhakut, shishen, u mbyshur me gjatë
 me taku... Çerçizi... kët e tij të...
 — Mos... Më...
 shtrua... vjershën... gjen të...
 — Mos...
 — Për...
 me flokë...
 dënduar... danëve...
 dogra, peshë...
 me manolët...
 mbyrë për...
 mbajt se...
 Tërë...
 suan kë...
 ... Motti u...

PËR MËMËDHENË

Mihali, në fletoren e shënimeve, po shkruan-
 te një vjershë. Mjekra e zezë pisë ja zvogëlonte
 ja zeçkonte fytyrën më shumë nga ç'e kishte. Me
 gunën e murrme pas krähëve, atje afër buxhakut,
 ai dukej sa një grusht.
 Dikush deshë ta pyeste.
 — Mos i foli me ngadalë Çerçizi.
 Në vatër kërcunjtë ishin bërë fare shpuzë dhe
 po lëshonin një afsh që të vinte në gjumë. I zotë
 i shtëpisë herë pas here, duke marrë në kamare,

përbri oxhakut, shishen, u mbushte miqve gotat me raki.

Çerçizi, si hodhi me forcë prapa krahëve flokët e tij të gjatë, i tha Mihalit, që po mbyllte fletoren:

— Mos e mbyll, po na e këndo edhe neve.

Megjithëse në fillim ai ngurroi, më pas u ngrit shtruar, lëshoi gunën përdhe dhe nisi të këndojë vjershën e tij të bukur, që i mahnitë e i mallëngjeu të gjithë sa që nuk u mbaheshin dot lotët.

— Mos qani, djem, — u tha i zoti i shtëpisë. «Për mëmëdhenë» ç'na duhen i kemi.

E vështruan të gjithë në sy këtë burrë plak me flokë të thinjur. Në fund të odës një dogra e qëndisur me serma xixëllonte nga drita e dy shandanëve me nga gjashtë qirinj të trashë. Me atë dogra, pesëdhjet vjet më parë, ai kishte lëftuar me manofët në muret e kalasë. Deshi t'u fliste miqve për luftërat e tij, po i erdhi turp e u përmbajt se mos ja merrnin si lëvdatë.

Tërë atë natë, ata që u ndodhën atje e mësuan këngën, që ngriti Mihali.

... Moti u gdhí i vrënjtur, një mjergull e dëndur po ngrihej me përtim.

Bimbashi turk, komandanti i qytetit tonë, si mbërtheu komçat e verdha të xhakëtës e ngjeshi rrypin e këllçit, xërmoi me shpejtësi shkallët dhe doli të porta. Ai atë ditë priste lajme të mira: Çerçizi dhe çeta e tij duhej të ishin rrethuar. Lajmi, se ai kishte dit që po sillej aty rrotull qytetit, ishte i vërtetë. Prandaj, duke rregulluar festën e kuqe me xhufkë të zezë, e pyeti me ankth neferin, që po e priste në këmbë gatitu:

— E? Ka ndonjë lajm?

— Jo... bej...

Bimbashi përpara e neferi, që dukej përpara tij si ndonjë furkaçë e hollë, muarën të krekosur të përpjetën e pazarit.

Dy veta, me gunat majë supit, u sulën pas tyre dhe, pa pritur, u dëgjua një krismë.

Neferi, mbetur i ngrirë pas ovoroit anës së kodrës, po shikonte i tmeruar bimbashin shtrirë përdhe.

Poshtë brinjës, prapa kodrës, ra një batare pushkësh; një tjetër u dëgjua përmbi vreshtat e qytetit.

Në drekëherë çeta e Çerçizit kaloi bishtit të një bregu, që shtrihet si bucelë në krah të qytetit tonë dhe duke u ngjitur nëpër një zallishtë të keqe, kaloi nga Viroi në fshatin Mashkullorë.

Plaku, duke i shikuar nga dritarja, këndoi edhe një herë këngën e bukur «Për mëmëdhenë». Nipollit të vogël, pranë tij, po i përkëdhelte flokët e i gëzohej për t'anë, që kishte shkuar edhe ai në luftë së bashku me Çerçizin dhe Mihalin.

MËSUESI YNË I PARË

Vëllai im i madh më regjis-
troi edhe mua nxënës në klubi
bin e gjuhës shqipe.

Im më më përgatiti një festë
kadife bojë vishnje me stefenë
anëve dhe në ballë të saj, me
llambro e kllabodon, më qën-
disi një shqiponjë. Thoshin se
edhe Çercizi mbante një festë
të tillë. Edhe qeskën e librave
ma zbukuroi me një shkabë.

Atë mëngjes, që u nisa për
në shkollë, kisha një gëzim të
madh, se dija edhe ca gjëra,
nuk isha fare i paditur. Im vë-
lla, që dinte të lexonte libra
shqipe — ai kishte nxënë n'ato
kohra, që mësonin tinës nga frik'

e Turqve, — më kishte më-
suar vjershën «Mëmëdhe quhetë toka» që e ki-
shte bërë Çajupi. Kjo vjershë më kishte pëlqyer
shumë dhe e mësova përmëndësh. Edhe rrugës,
edhe kur hypa shkallët e klubit, e përsërita dy
herë.

Përpara klubit u mbloodhën shumë nxënës dhe, sa ra zilja, sekush më përpara, u futëm të gjithë brënda. Klubi kishte një sallë vetëm, ku, në krye, kishin vënë një dërrasë të zezë e në mur një flamur dhe një fotografi, që, si na thanë ca nga shokët tonë, që ishin më të rritur, ishte Skënderbeu.

Pasi zumë vënd nëpër banka, që ishin të reja, erdhi mësuesi. Ne u ngritëm në këmbë. Ai na tha të uleshim dhe ne u ulëm. Nxorëm pillakat dhe prisnim që të mësonim të shkruanim.

Mësuesi, megjithëse mbi tryezë kishte një shufër të hollë e të gjatë, dukej njeri i mirë. Na shikonte me dashuri dhe ishte i gëzuar. Ishte dita e parë e shkollës. Ne prisnim me padurim të na mësonte të shkruanim e të lexonim. Pandejnim se po atë ditë do t'i mësonim të gjitha.

— E, more djem? Dini ndonjë këngë? — na pyeti mësuesi.

— Di-më, zo-ti më-sues.

— Ju lumtë!

— Të them unë një... të them unë një... dhe gjysmë i ngritur nga bangua, mezi pritja të më thoshte «thuaje».

— Mirë, — më tha, — thuaje.

«Mëmëdhe quhetë toka,

Ku më ka rënur koka...»

— E vazhdova gjer në fund.

Ai m'u qas afër e më përkëdheli flokët.

— Bukur, djalë i mbarë. Kështu, djem, — na u drejtua të gjithëve — të bëheni mëmëdhetarë të mirë. Tani do të fillojmë të mësojmë abecenë e gjuhës sonë, do të mësojmë shumë sende të mira. Lavdi zotit u bëmë dhe ne shtet më vete. — Pastaj na

porositi që kur të jemi në klasë të heqim festet.
Dhe në hoqem menjëherë.

Pak nga pak mësuam të gjitha shkronjat e abecesë. Më pas na dhanë libra dhe filluam të shkruajmë në fletore. Nuk mungonim asnjë herë dhe mësimet i dëgjonim me dëshirë. Kaq mirë u mësuam atje në klub sa që merrnim edhe drekën më vete.

Për ca kohë edhe në qytetin tonë erdhën Italianët. U mbush qyteti me ushtarë. Në kështjellë vunë topa dhe kollonat e automobilave venin e vinin.

Ne, si përnherë, vazhdonim të venim në shkollë, atje te klubi i gjuhës shqipe. Edhe mësuesi vinte rregullisht. Mbanim akoma ato feste qëndisur me stefene e shqiponjë.

Po një ditë mësuesi ynë u ul në tryezë shumë i mërzhitur.

— Nxirrni fletoret, — këto fjalë i tha pa na shikuar në sy si përpara.

— E diktimit? — e pyetëm ne.

— Po fletoret e diktimit.

Ne prisnim. Ai u ngrit nga tryeza dhe na u qas afër bankave. Nuk qëndroi asaj dite, sipas zakonit, që kishte, ndënjur atje te tryeza. Na vesh-troi, na vesh-troi një copë herë me vërejtje.

Ne s'e kuptonim dot se ç'kishte. Ato dit s'kishim bërë ndonjë faj. Edhe unë, qysh kur pata ngrënë ato shufra të forta në pellëmbët e dorës, u bë tërë ditën i fryja me frymë të më ftoheshin. Isha shumë urtë.

— Shkruani.

Ne prisnim.

— Në mes. Shqipe-ri-a.

Sa mbaroi këtë fjalë hyri shërbëtori e i tha:

— Ka ardhur «sinjor maestra».

Ai u drodh i tëri dhe sytë iu mbushën me lot.

Megjithëse, siç thashë, më kishte rrahur e më kishte ngritur një herë me një këmbë në fund të odës, më erdhi shumë keq për mësuesin tonë të parë dhe nisa të qaj me ngashërim.

— Pusho, në nuk do ta lëmë Shqipërinë të vuajë e të robërohet — dhe, duke më gëzuar nga faqet, i tha shërbëtorit:

— Le të vijë.

—

Ne dolëm jashtë. Ata të dy mbetën brënda.

Pas disa ditësh ne të vegjëlit e lagjes sonë na çuan në një dhomë të xhamisë. Na dhanë nga një «abecedario» dhe «sinjor maestra» na foli një gjuhë tjetër, italishte!

Në krye të klasës kishin varur fotografinë e Viktor Emanuelit.

Si shkuam ca vjet kështu, një ditë u hap fjalë se italianët po iknin.

Ne, si kurdoherë, shkuan në shkollë. «Sinjor maestron» nuk e gjetëm aty. Ai kishte ikur. E hëqëm nga muri fotografinë e Viktor Emanuelit dhe e grisëm. Unë shkova me të shpejtë në shtëpi për një fotografi të Skënderbeut, që im më e ruante në fund të sendyqit dhe sa u ktheva e vendosëm në mur. Pastaj kënduam këngët, që na kishte mësuar mësuesi ynë i parë, atje në klubin e gjuhës shqipe.

Ne pandehëm se mos na vinte përsëri mësuesi ynë. Po kur pamë se në sheshin e qytetit tonë genë mbledhur popull i madh shkuam edhe ne. Burrat ishin të gjithë të armatosur dhe këndonin «Për mëmëdhenë — Për mëmëdhenë!...

Unë vështroja ku do të ishte mësuesi ynë dhe
veja e vija në mes të njerëzve. Më në fund e pa-
shë kur po delte në dritare. Ai foli një orë.

Më kujtohen nga ato që tha për Italianët, ve-
tëm këto: «Breshkaxhitë duan të na mbajnë Vlo-
rën.» Pas këtyre fjalëve sheshi oshëtiu: «Luftë!»

Unë i mblodha shokët e klasës dhe, sa për
që mësuesi ynë, veshur me poture e opinga me
majë, me pushkë në krahë, së bashku me shokë
të tjerë, mori udhën tatëpjetë; i u qasmë afër e i
thamë:

— Udhë e mbarë, udhë e mbarë, zoti mësues.
Ai më buzëqeshi se më njohu. Qe aq i gëzuar
atë ditë sa që s'i dukej më asnjë fije nga ai hi-
dhërim i madh siç e mbaja mend atëhere në klu-
bin e gjuhës shqipe, kur erdhi në vënd të tij «si-
njor maestra».

Në darkë t'asaj dite ne të vegjëlit, me pisha
të ndezura e flamurë në duar, u ramë lagjeve të
qytetit rreth e rrotull, duke kënduar këngë patrio-
tike.

NDARJA

Të tre dajllarët e mi rronin akoma së bashku dhe, me gratë e tyre, fëmijët dhe t'ëmën bëheshin familje e madhe. Për të ngrënë e për të ndënjur ata mblidheshin në një odë të gjatë, të gjatë, që ndriçohej vetëm nga një baxha dhe dy dritare, që binin mbi një qoshk të vogël në ballët e shtëpisë. Burrat dhe nëndaja me të dy djemtë e mëdhenj të dajoma-

dhit hanin veç dhe graria e të vegjëlit veç. Gjellët kalonin nga një sofër te tjetra.

Nusja e dajovogëlit, gjer sa hanin të gjithë bukë, rrinte më këmbë. Njerit i jepte ujë, tjetrit ndonjë thelë bukë, të vegjëlve u lante buzët me një ballomë. Ajo e shkreta s'pushonte çikë duke u shërbyer të gjithëve. Pastaj, si hanin bukë, u shtinte ujë të lanin duart, u jepte peshqirin dhe, si rahatoheshin rreth vatrës, ngrinte enët, sofrat dhe shkante në qilar për t'i larë. Më të shumën e herës mbetej edhe pa ngrënë e binte vonë për të fjetur.

«Nuse e vogël» njeri, «nuse e vogël» tjetri.

I shoqi i saj, me tri kafshë, herë shkante për dru në mal, herë si qiraxhi punonte Pogonin e Zagorinë.

Dajomesi, si e thërrisnin vëllanë e mesmë të dajllarëve, punonte në një zyrë si shkruer. Ai ndryshonte pak nga të tjerët se nuk mbante benevrekë e s'vinte qylaf, po rrobe të ngushta dhe festë të zezë kadife. Duart i kishte të buta dhe nuk rrinte i parruar. Gruan e tij e mbante një çikë më mirë nga të tjerët dhe e vishte me fustan.

Nusja e vogël vishej akoma me gjërat e pajës, si nuse e re. Shaminë e kokaës e kishte me lule dhe anëve me hoja të bëra me cimb. Po nga puna e tepërt, po dobësohej. Kur u martua ishte si një barunë dhe e bukur përmbi nuset e tjera.

Dajomadhi merrej me çarxhet e shtëpisë. Ai ishte kishte qesënë dhe, më që rrinte gjithmonë i ngritur me ato vetulla të trasha, që i vareshin mbi sytë të gjithë ia trembeshin. Dajovogëli ishte njeri i zezë me mirë. Në nuk ia trembeshin, ia çona gëzonte së

në vjeshtë na sillte misëra të njoma. Atij i vinte shumë keq për të shoqen dhe mërzitej për të.

Një natë nusja e dajomesit e pa dajovoglin kur po i jepte së shoqes dy palcarë dhe ajo, për dreq, për këtë gjë në buk' e sipër, i hodhi një thumb që ndezi në mes të vëllezërisë një sherr të madh sa që desh u vranë.

Dajomadhi e vështroi dajovogëlin me zëmërim dhe përpoqi lugën.

— Ç'është? — i tha dajovogëli?

— Pusho të them — iu akërua dajomadhi. —

Jam unë këtu.

— Po edhe unë jam këtu.

— Pushoni, biro, s'janë të mira fjalët. Po të keni dashurinë do të keni edhe vëllezërinë, — u hodh e tha e ëma.

— Ashtu është, nëno, po ne s'e kemi dashurinë. Për dy palcarë u bë kijameti? Nuk e shikoni si u bë? Ç'të bëjë më? Qiri në këmbë e kini, më keq se një robinë.

— E po ashtu është gjëndur, more djalë të keqen, s'i ndrojmë dot zakonet, se na qeshin bota, — ja priti përsëri nënua andej nga kreu i sofrës.

Ishte e para natë që po haheshin pa turp fare përpara grave të shtëpisë dhe të djemve e të fëmijëve.

— Pusho të them. . .

— E, e. . .

— Ngreu nga buka, qen, se të kam rritur e kërkon të më hash sëpathëni.

— Nga të ngrihem? Nga buka, që e bije edhe unë me shpatullat e mia?

— Ngreu — dhe kllap hodhi dorën të merrte nga muri një pushkë të gjatë, mauzer turqie, që e merr-

te gjithmonë dajovogëli kur shkante në mal. Po në vënd të pushkës zuri gjerdanin.

Nusja e vogël u vërvit para burrit të saj që në atë cast ishte në këmbë, dhe hapi gjoksën; — qëllo! — i tha. Fëmijët, të tulatur, u mblodhën qoshevë të odës. Të dy djemtë e mëdhenj të dajomadhit po mateshin të godishnin xhaxhanë e tyre, dajovoglin, po u kishte hyrë në mes e ëma.

Nusja e vogël e shikoi e shikoi në sy kunatin e saj të madh; pastaj, duke tërhequr të shoqin, u largua, duke i thënë të kuhat më përbuzje:

— Turp!

Nesëret në mëngjes dy pleq të lagjes dhe imatë, mbledhur atje në divan, po ndanin plackat e shtëpisë në tre pjesë.

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

—

NUSJA E MBYTUR

Përballë shtëpisë sonë, matanë përroit, buzë xhadesë, te një shtëpi dykatëshe me dritare ura-urë, rronte një familje, pasunare.

Plaku i shtëpisë vishte poture me tirq dhe hidhte pas krahëve sakon e cohtë me astar të kuq. Dy nusët e djemvet të mëdhenj delnin me çarçaf të bardhë, fytyrën e mbulonin me buzël dhe në këmbë mbathnin çizme të verdha tunis.

Ne të vegjëlit trembeshim nga plaku i kësaj shtëpie, se kur losnim dhe bërtisnim, atje te she-

shi i furrës, në kohë të vapës, na ndiqte me stap. Dy djemtë e mëdhenj më të shumtën e kohës e kalonin në stan, se gjithë pasurinë e tyre e kishin bagëti. Djali i vogël ishte akoma i pamartuar dhe i ati e mbante në shtëpi. Po shokët e kishin kuptuar se që budalla më gjithë rroba dhe frikacak i madh. Kur qeshte e hapte gojën si kalë, kur trembej vraponte si i marrë. Atë e ngisnin gjithmonë duke i thënë: kokëshinik. Dhe ai, megjithëse që djalë i rritur, qante dhe bërtiste:

— Baba! Foli këtij djali se më nget.

I ati dilte dhe i zbonte shokët e të birit me shkop.

Tetua jonë, një krushqare e zonja, ja mbushi mëndjen një fqinjës sonë të vinte më krushqi për vajzën e saj të djali i këtij pasaniku. — Jepe — i kishte thënë — është shtëpi nikoqire, do të jetë zonjë e zonjave; djali është si pëllumb. Ata do të ta marrin pa pagë e pa rroba.

Unë nuk kuptoja atëherë nga bukuria, po gratë thoshin lum kush ta merrte nuse atë vajzë. Ato i lëvdonin gërshetat e gjata të saj, të mbushura dhe korb të zeza, që, kur i hidhte përpara gjoksit, i jepnin një bukuri të madhe gushës së saj të bardhë si cipa e vesë.

Kur e mbaroi krushqinë tetua jonë mora vesh edhe unë se dhëndëri ishte budalla, pasi gjithë sa e dëgjuan zunë të flasin e të shajnë teton.

Im atë që çuditur shumë se qysh fqinja jonë kishte bërë këtë marrëzi e i kish dhënë vajzës burrë, si thoshin atëherë, «një derr në thes». Ai e shau e e shau atë jo sikur e kish botë, po sikur e kishte motër. Si dëgjova, ai i paskësh thënë: «Pse s'i vare një gur në qafë e ta hidninje në lumë, po

vajte i dhe atë burrë! Ajo i qe përgjegjër se vajza e shpie njerinë edhe te der' e hasmit. Tim eti i qëndruan rëndë këto fjalë, po s'kishte ç'të bënte. Që atëhere teton tonë s'e shihte dot kur na vinte mysafire.

Vajzën e fqinjës sonë e muarën me dasmë me këngë e valle një javë dit. Natën e brumit e bënë si qëmoti me qirinj e pisha të ndezura, duke e shetituar nëpër gjithë lagjen. Ne të vegjëlit pas tyre shikonim me lakëmi atë që do të fuste kokën në brumë, se do të fitonte para.

Nusja e shkretë qante e ngasherëhej pa masë. Ajo qante se do të ndahej nga shtëpia, pa se ç'burrë po merrte as që e dinte fare. Mbyllur në shtëpi, pas kafazit të dritares, ajo s'kishte ku ta gjente e ku ta shikonte. Po edhe ai, trëmbëlak si ishte e me ato mënd që kishte, s'delte më larg nga she-shi i furrës.

Nusen në ato kohëra e merrnin me krushka të shumën e herës më këmbë. Ata, si shtëpi e madhe, kishin në mëndje ta merrnin me çatore, me kalë të bardhë, të cilin ta tërhiqte nga kapistrë furrxhiu i mëhallës. Po me që shtëpia e nuses nuk ishte shumë larg dhe më në fund gjyshes së dhëndërit i qe mbushur mëndja, erdhën e e muarën, si gjithë të tjerat, mbuluar me duvak të kuq.

Krushqit e krushkat i pritën te krei i udhës, dhe, sa erdhën, hymë me ta bashkë në oborr. Disa nga ne u futën brenda, në odë, ku nusëronte nusja.

Nga këngët krushkave u qe ngjirur zëri. Me gjithë këtë ato s'dinin të pushonin. Pasi bënë shaka e u tallën me njerëzit e nuses, e muarën këtë dhe, duke ndërruar udhën, e shpunë te burri.

Atë natë e gdhimë. Në tre konaqe kishin saze. Kaq dasmë të madhe bënë, sa shumë kohë njerëzia nuk e nxirrnin nga goja.

Të pestën ditë, sipas zakonisht, nusja erdhi në derë të t'et. Si thoshin, sa takoi t'ëmën, iu hodh në krahë dhe zuri të qante. Gëzimi po kthehej në vaj. Ajo përpiquej t'i mbushte mendjen s'ëmës që ai s'ishte burrë për të.

— Ai është budalla, moj nënë, — dhe me lot në sy i lutej s'ëmës që mos ta linte më të shkonte te ai burrë.

— T'u bëfsha kurban, jeto, mos na turpëroshtëpinë. Ai që kismetit yt.

— Aman, moj nënë, më mirë vramë se sa të vete përsëri. — Tha e i derdheshin ata lot të shkretë krrua.

— Kështu kanë bënë edhe të tjerë, po më në fund kanë ulur kokën.

Gjithë ato pesë ditë ajo që bërë helm e pikë. Të kuqtë e fytyrës i kishte humbur fare dhe sytë e saj të zes e të gjatë, si bajame i qenë mekur në rrathët e nxirë pisë.

Burrin e saj vazhdonin ta tallnin shokët. Rrobat e reja të dhëndërisë ja bënin me baltë dhe pas shpinës i varnin bishtra me letra. Ai gjithmonë këngën e Mukës edhe tani që ishte burrë i martuar.

Baba! Foli këtij se më nget.

Pas ca ditësh përpara shtëpisë së tyre u mbledhën shumë njerëz. Ata i dëgjova që thoshin:

— Është mbytur një nuse e re në pus!

— Është mbytur një nuse e re në pus!

ARA BUZË LUMIT

Xhaxhai im atje te rrapu buzë lumit kishte një arë, që e mbillte misër dhe vit për vit bënte sa për tre muaj bukë.

Në të vjela më merrte edhe mua dhe unë kisha shumë qejf, se, jo vetëm që ai më gostite me shklebonj, po ngandonjëherë flija edhe mbi një tog misëri, mbuluar me bruc si çobenjtë. Sa mundja vilja edhe unë. Në dimër ne far' e fisi mblidheshim në shtëpinë e tij dhe natën zvizhnim kallëz. Nusja e tij na bënte kokoshë për të shkuar kohën e për të mos na zenë gjumi. Ajo më ipte mua edhe dy tri kosa për t'i zier natën e vitit të ri.

Me që im ungj s'kishte tjetër pasuri, për të fituar jetesën merrte bedeletë të udhërave. Lodhej shumë i mjeri. Po ç'të bënte? Përveç së shoqes, kishte edhe një vajzë të rritur e dy djem të vegjël. Ai duhej të ushqente kaq gojë. Dhe për ta mbajtur shtëpinë më këmbë, gjithë ditën, dimër e verë, i binte bretku në punë.

Vajza po i rritej. I delte gjumi për të. Shoqet e saj po martoheshin. E ëma kishte vënë me krush-

qi në një vënd të mirë për të. Dhe ne, kur u fejua, e gdhimë duke kënduar. Vetëm atë natë e pashë xhaxhanë tim që piu raki.

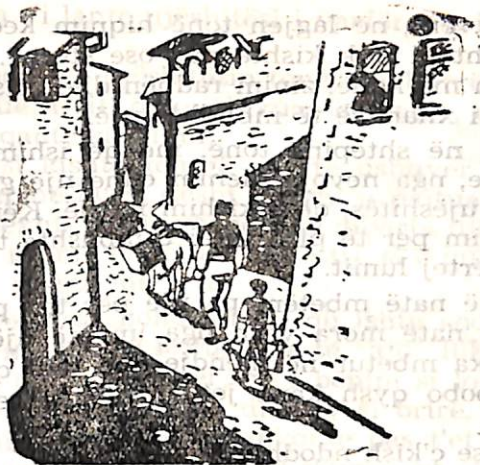
Po, si shkuan ca kohë, ai filloi të mërzitej. Martesa e së bijës po afrohej. Me paratë e lopës që shiti i bleu ca hollërina po që nuk i zunë synë për pajë. Ato që fitonte nga bedelet, ishin aqë të pakta sa që s'i shikonte nga venin.

Më në fund e mblodhi, bashkë me të shoqen, dhe shiti arën, atë arën e vetme të tij, atje buzë lumit. Me të hollat, që mori, i bëri vajzës pajë e dasmë dhe e martoi. Ajo dasmë që për të gjithë ne lot e hidhërim.

Ditët e dasmës kaluan shpejt, po dhe ditët e varfërisë po vinin pa i kuptuar fare dhe xhaxhai ynë erdhi e u bë gjysëm njeri. Bedelet s'qenë dhe ndonjë punë e madhe. Kërkoj mos gjente ndonjë punë gjekundi po s'që e mundur. Në mars nxirrte ndonjë lekë duke prerë pjergullat e botës. Ai përpiqej si gjarpëri po një mbi një s'i binte parai. Varfëria po e shtërngonte si darë.

Dimërin e parë, pas martesës së vajzës së xhaxhait, ne nuk u mblodhëm më për të zveshur misër. Ungji ynë ishte larguar për punë në një qytet tjetër. Djemtë e prenë shkollën: njeri u vendos shërbëtor te një furrxhi, tjetri bojatiste këpucët e botës.

Tani, me që në darkë djali i madhi shkonte në punë dhe i vogëli kthehej i lodhur nga të brendhurit nëpër pazar për të gjetur myshterinj, s'rrinim më te porta si përpara për të kënduar ndonjë këngë nga ato, që na mësonte xhaxhai, i cili nuk u kthye më i gjallë për ta blerë përsëri arën e tij, atje buzë lumit, dhe të na mblidhte si më parë.

UJËSHITËSI

Ndënë shtëpinë tonë, një rrugicë e ngushtë sa më poshtë vete aqë më tatëpjetë bëhet. Nga të dy anët muret e shtëpive ngrihen të larta si bedenë kalaje dhe, kur shkon andej, të duket sikur të zihet fryma. Edhe sot është kjo rrugicë po e kanë shtruar me kalldrëm dhe s'është më gropa — gropa siç ka qënë.

Kur ishim të vegjël, natën, nuk na i mbante të shkonim andej vetëm. Gjer sa punonte udha e gratë shkonin me gjyme e me bucela — se në ato kohëra edhe në qytetet gratë ngarkoheshin me bucela — për të marrë ujë te pusi, atje mbi shkollën e xhamisë, venim dhe ne të vegjëlit pas tyre.

Në verë, në lagjen tonë hiqnim keq për ujë. Asnjë shtëpi nuk kishte pus ose sternë. Prandaj shkronim më kohë, zinim radhën dhe prisnim gjer-sa pusi i xhamisë të mblidhte ujë.

Ne, në shtëpinë tonë, me që ishim shumicë e madhe, nga nevoja blenim edhe një gomar ujë, tek një ujëshitës, që e kishim fqinjë. Këtë ujë e përdornim për të pirë se ai e mbushte te një buromë përtej lumit.

Po një natë mbetëm pa ujë për të pirë, dhe unë atë natë mora vesh nga im atë një ngjarje, që më ka mbetur në mendje dhe tani që u rrita them: bobo qysh kanë jetuar njëherë e njëkohë njerëzit.

Ja se ç'kish ndodhur.

Një vit më parë një shitësit tonë i qe sëmurrur djali shumë rëndë nga tifua. Për të blerë barërat e për të paguar doktorin pat marrë njëqind franga uha me kambjal tek një tregëtar, i cili, duke punuar tregëtinë, lëshonte edhe të holla me fajde. Por kur erdhi koha dhe kambjali skadoi, ai e paditi në gjyq.

Të mjerit ujëshitës i sekuestruan gomarin dhe s'kishte ku të vente më mirë. Ai e kishte atë gomar si mushkë.

Nesëret kur shkova me t'im atë në pazar dëgjo-va tellallin që bërtiste, duke tërhequr nga kapis- tra gomarin.

— 55 franga! Ka myshteri, një... ka myshteri dy... ka myshteri... tre... s'ka...

Aherë gomarin e çmuan 55 franga dhe e mori tregëtari. Po prapë borxhi mbeti borxh. Vlef- ta e gomarit s'i zuri dot paratë që kishte për të

dhënë. Nga t'i lante ujëshitësi i varfër; tani i mbe-
tej, burgu.

E kam ndër sy ujëshitësin tonë, atë burrë thatim
e të vrarëlië, i cili duke shikuar gomarin, që i iku
nga dora, qante si çilimi.

Po pasi kishte fëmijë për të ushqyer, për të
mos shkuar në burg, deshi s'deshi u pajtua të tre-
gëtari fajdexhi. Prapë vazhdoi të mbarte ujë... me
gomarin e tij, me atë mushkën e tij, si e quante ai,
po që tani s'ishte më e tij.

Që prej asaj kohe i biri, që ishte shoku im,
nuk vinte më për të lojtur atje të ajo lukurama,
ku loznim me fiq të egër, që i bënim si lopë, du-
ke u vënë katër shkopinj dhe dy si brirë.

Çdo ditë e shikoja të shkonte pas t'et me dy
gjyme me ujë në duar. Lodhej shumë, po ç'të bën-
te, duhej të punonte edhe ai që t'i ndihmonte t'et.

me mënndë e të tjerë... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

si për të... dhe... dhe... dhe...

DITA E VERËS

Unë dhe tre shokë të tjerë vumë kush miellin, kush gjalpin, kush qumështin dhe nëna ime na bëri një byrek për ditën e majit.

N'ato kohërat tona ne të vegjëlit për ditën e majit bënim «refene» dhe delnim shoqërisht jashtë qytetit për festë. Prandaj, atë natë, nga gëzimi s'na zinte gjumi.

Pa dalë mirë dielli, ne të tre u mblodhëm në oborrin e shtëpisë s'ime dhe po përgatiteshim për t'u nisur.

— Teze, moj teze.

— E, more, çdo?

Djali i ujëshitësit, si zbriti murin e avllisë sonë, erdhi tek ne duke qarë.

— Thuaji, të më marrin dhe mua për ditën e majit. Ne s'kemi miell, as gjalpë dhe mua nënia s'më bëri byrek. — Lotët i kullonin pik-pik. Edhe

mua sot më la të lirë babai, nuk do të vete për
ujë.

Ne nuk do të shkonim shumë larg. Që kur
ishim rritur dhe venim shoqërisht për ditën e
majit, shumë shumë venim gjer te ara e tim un-
gji, atje buzë lumit dhe kalonim kohën ndënë rra-
pin e madh ku në maj gjelbëronte një shesh i
vogël mbushur me lule shqerre.

— E marr unë tepsinë me byrek — tha i gë-
zuar — kur i thamë të vijë edhe ai.

Unë s'e lashë ta merrte në kokë byrekun, se
mos i vinte rëndë e i dukej vëtja si hyzmeqar. Po
një shoku im më tha që ta merrte se mos i thy-
hej zëmra. Dhe ashtu bëmë. Se kur i pushuan gj-
thë ata lot as unë s'e kuptova.

Sa shkuam të rrapi, dielli mbuloi qytetin. Në
për bar e n'ato lule dhësh vesa shkëlqente si
bukureze dhe ishte një ditë e bukur, që s'kishte
ku të vente më.

Shtruam një thes të vjetër në shesh dhe në
mes vumë tepsinë me byrek.

Sa të vinte koha për të ngrënë filluam të lo-
zim topmeson. Mua atë ditë s'më ecte fare. Gjith-
një në mes, hangra topat e dynjasë.

Lojtëm e lojtëm sa u lodhëm, pastaj u ulëm
për të pushuar. Tek po rrimin na erdhi i biri i tre-
gëtarit që i pat marrë gomarin e ujëshitësit. Ai ish-
te nja tre katër vjeç më i madh se ne.

— Më qasin edhe mua, pa ju sjell pepëk dhe
mish të pjekur. Mëma na ka bërë një qumështor
të madh dhe hapi duart për të na treguar se sa
i madh ishte edhe babai na thëri një qengj.

E dimë që ata hanin shumë të shmirat. Në
s'kishim gjë tjetër veç atij byreku të vogël që më-

zi do të na harrinte, po na vinte rëndë nga i biri
i ujëshitësit dhe s'deshëm ta qasnim.

— S'kemi shumë të hamë, ja këtë byrek të vogël — iu përgjegjëm.

— Po shkoj të marr unë pepeq, mish të pjekur, bukë të bardhë, dhe rendi me vrap për në shtëpi. I shkurtër si popël, po e ngjiste me vështirësi të përpjetën.

Thamë t'ikim andej, që kur të vinte të mos na gjente. Po na erdhi likshtë që ta linim atë shesh të bukur, ku, nga rrezet e diellit, fijet e barit të njomë e ato lule shqerrë, derdhur si dëborë, përkrekoseshin me kënaqësi. Hija e rrapit loste nëpër shesh nga era, që rrëshqiste me ngadalë nëpër gjethet e dendura. Së largu nga qiparisat, në atë rrugën e sipërme të lagjes sonë, harabelat po këndonin me qindra zëra për pranverën. U shtrimë nëpër bar, si shqerrka, duke vështuar byrekun tonë të vogël.

— Hamë — tha një nga shokët.

— Me që na mori uria, thamë se dreka kishte ardhur, prandaj u ngritëm, e zgjidhëm futën, ku kishim mbështjellë tepsinë me byrek, dhe e ndamë në katër pjesë.

Kur po hanim i biri i tregëtarit erdhi dhe na solli një shportë plot me të ngrëna.

— Pse s'më pritët edhe mua. Shikoni ç'ju kam sjellë?

Deshëm t'i thoshim që ne s'e kishim shok, po nuk i folëm fare me gojë dhe vazhduam të hamë. Ai i nxori sahanet nga shporta, i vuri mbi atë thes të vjetër dhe na i shtyu me dorë. Neve dhe na vinte mirë të hanim gjësendi nga ato, dhe na vinte inat, që po na prishte atë drekë të gëzuar. Po na i

prishë drekën më shumë i ati i tij, i cili me shkop në dorë, që prapa, po bërtiste si ndonjë i luajtur.

— Zagarë. — Sa erdhi rrëmbeu sahanet, i futi në shportë, e zuri të na merrte edhe byrekun.

— Është byreku ynë — i thashë unë dhe të katër e zumë tepsinë nga anët dhe s'po e lëshonim.

— Mirë... Shko përpara — i tha të birit, që u mbuadh si gërthje nga frika. Në njerën dorë mori shportën dhe me tjetrën po e kërcënonte të birin me shkop.

Ne, ashtu siç ishim, me tepsi në dorë, të katër bashkë ndëjtëm në këmbë gjer sa ata u larguan e s'i pamë më.

MËSUESI I FESË

Që prej disa ditësh në shkollën tonë pat ardhur një mësues i ri, i cili si thoshin, më parë kishte pasë qënë hoxhë. Prandaj, me të ardhur, u hap fjala se do të bënim mësim feje. Dhe kjo gjë u muar vesh kur lexuam në orar se ditën e premtë ne myslimanët do të bënim në xhami dy orë mësim feje dhe të krishterët në një dhomë të mitropolisë.

Ishte e para ditë e premtë që po ndaheshim me shokët tonë të klasës. Me qeskë pas krahu, u nisëm për në xhami.

S'di qysh ta them se si na u duk atë ditë, ai mësuesi i fesë. Ishte një verdhacuq e i fishkur si ndonjë arrë e mykur. Mbante një pallto të madhe mu mbi nyjet e këmbës. Nuk mbante kravatë si të tjerët dhe ca më shumë na bëri përshtypje se nuk e hoqi festen, siç bënin të gjithë mësuesit.

Ky mësuesi ynë i fesë kishte marrë me vete edhe një shufër të gjatë thane, të cilën e muarëm vesh se e donte për ne.

— Zvishni këpucët! — kishte një zë të egër, bobo!

Disa nga ne s'kishin fare ç'të zvishnin.

Pastaj na tha të uleshim.

— Jooo! — na bërtiti kaq shumë sa neve na u bë gjaku ujë.

— Në gjunjë, në gjunjë! se «për alla» e shikoni këtë — dhe na tregoi shufrën — jua thyej kokën!

— Të zestë ne ç'paskemi për të hequr — menduam me vete dhe nga dhëmbjet që ndjenim tundeshim si varka. Këmbët filluan të na mpihen.

— Kjo është «supara» — dhe na ndau të gjithëve nga një libër me ca shkronja si kërraba të shtrëmbëra mbushur me pika lart e poshtë.

— Kjo është «elifbeja», «abeceja» si thoni ju dhe po s'e mësuat ju mori dreqi. E shikoni këtë? — dhe përsëri na tregoi shufrën. — Po nuk e mësuat «hezber», «përmëndësh» si thoni ju, jua theva në kokë.

Qor, — mor, duke ngrënë shufra në kokë e në duar, pasi na u argasën edhe gjunjët mbi ca rrogoza grëmba grëmba, e mbaruam «suparanë» dhe zumë të mësojmë në kuran.

Një ditë, tek po shfletosja kuranin tim, pa

pritur hangra dy shufra të forta në taban të këmbëve sa që edhe tani i kujtoj.

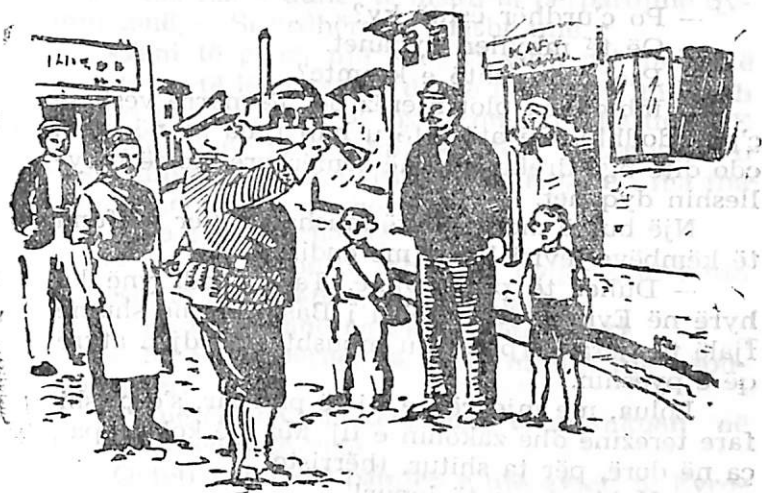
— Ç'e pandeh kuranin, libër të këndimit? Puthë, qafir, triherë duke e vënë në ballë.

Më i miri në mësimin e fesë që i biri i myftiut. Atë mësuesi e kishte vënë kujdestar. Bile në Ramazan e dërgonte të ndizte edhe kandilet e minares. Ai na kallëzonte neve kur mundoheshim të shtrinim këmbët, që na mbiheshin e na bëheshin dru.

Si mësuam disa «ajete» nga të kuranit, ai na shpjegoi dhe të falurit dhe filluam të përpjekim kokën në shesh, të mbërthejmë thëmbërat e këmbëve, duke mbajtur shtruara gishtërinjtë. Në këtë mënyrë, veç duarve, kokës dhe shputave të këmbëve gjeti dhe një vënd tjetër ta thyente shufrën, saherë që bënim ndonjë gabim.

Po punët për mua tani po ngatroheshin më keq, se ç'mësoja dot përmëndësh. Ca nga ky hall i madh që më kishte gjetur, ca nga ai shkop i mallëkuar, isha bërë si pul' e shushatur, sa, edhe kur mësoja ndonjë çikë e bëja çorbë fare me ato që më thoshin shokët, se, ditur, e pa ditur, i merrja tjetër për tjetër. Një ditë tek zura të thoshja «ve-xhele the nahuqe» duke përzjerë edhe shokun tim Xhelon e mjerë, që po mundohej të më ndihmonte, thashë «vete Xhelua me qe». Të gjithë qeshën. Vetëm unë dhe Xhelua s'arritëm dot, se mësuesi i fesë na i bëri kokë e duar për krypë.

Të nesërmen, në sy të gjithë shokëve, ai, si na shau edhe një herë mirë e mirë e na hoqi edhe disa pëlëmba të tjera, na përjashtoi, pasi paskëshim sharë fenë.

«MEXOXHORO»

Polici i bashkisë, si veshi rrobat me çapare bojë ari në mëngët dhe jakën e xhaketës, mori me vrap të përpjetën e pazarit. Atë ditë dukej se kish-te punë me rëndësi, se nuk qëndroi, sipas zakonit, te pijetorja më të dalë të kubesë. Me që ishte burrë i majmë, pa ardhur në qafë të pazarit, zuri të fshinte djersët me mëngën e palltos. Posa arriti te qaf' e pazarit, hypi në pezull të udhës dhe mori drejtqëndrim si njeri në krye të detyrës. Si pa sahatin, nxori nga xhepi një zile dhe e tundi dang-dung-dang-dung.

— Ç'është kështu?

- Urdhër, urdhër!
- Po ç'urdhër është ky?
- Që të mbyllen dyqanet.
- Pse, mos është e kremte?

U mblodhën plot njerëz për të marrë vesh se ç'po ndodhte. Që atë ditë u hap fjala se në verë, çdo ditë nga dreka gjer në zemërhere, do të mbylleshin dyqanet.

Një burrë me një futë mushama gjer në fund të këmbëve lëvizi kryet me çudi.

— Duhet të përparojmë. Tani vendi ynë ka hyrë në Evropë edhe polici i Bashkisë me shumë fjalë të tjera përpiqej t'u mbushte mëndjen atyre që e pyesnin.

Lolua, me mjekrën e tij të parruar, s'e prishi fare terezinë dhe zakonin e tij. Me një kokë e paça në dorë, për ta shitur, thërriste:

— Kok' e paça të lopur!

— Ama Evropë! — tha një djalë me rroba të ngushta, që dukej të ishte shkollar.

Kur njerëzia u përhapën dhe polici i bashkisë i ra edhe disaherë ziles, dyqanxhijtë mbyllën gepenet me mërzitje. Vetëm Lolua me atë kok' e plëndës në dorë, shkante poshtë e përpjetë duke përsëritur: «kok' e paça të lopur».

I kënaqur për rendin që u vu, polici i bashkisë u kthye atje n'atë pijetore në të hyrë të kubesë, për të pirë një raki. Pijeshitësi e mbylli derën e dyqanit dhe myshterinjtë mbetën brënda.

— Mir' u bë, ama. S'mund të mbetemi dhe ne pas botës. Tani jemi në Evropë.

— Duhet të mësohemi dhe të pushojmë nga një çikë... se, që ta merrni vesh, kryetari i bashkisë është njeri i shetitur, ka parë shumë... «Dëgjo

këtu — më tha — duhet të nisim ta përparojmë qytetin tonë. — Si urdhëron i thashë unë.

«Tani të gjesh një zile, t'i vesh një bisht të drunjtë po të lëmuar dhe drekë për drekë t'i biesh në mes të pazarit. — Si urdhëron i thashë unë. E po kështu vjen përparimi. Sot këtë, nesër atë. Po ju s'e dini se ç'i thonë kësaj pune. Kryetari ma tha vetë: i thonë «Menxoxhorno».

— Po ç'do me thënë?

— Do me thënë të mbyllësh dyqanë, të biesh të flësh, të bësh vapën, me një fjalë.

— Po ty ta kanë ngarkuar këtë punë?

— Jo, jo. Hëpërhë; pa do të merret një nëpunës tjetër.

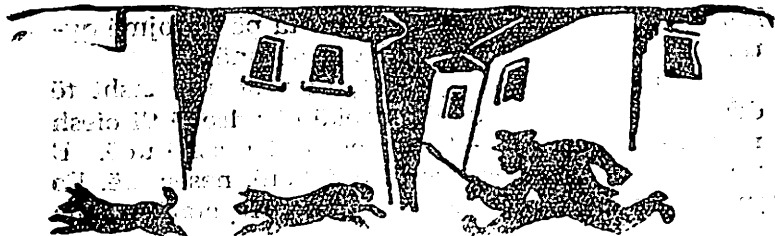
Të nesërmen për këtë punë të re shkuan në bashki pesëdhjetë vetë.

Qyteti ynë mori pamjen e një qyteti të Evropës dhe njerëzia zunë të pushojnë e të gërhinë.

Të gjithë u bindën; vetëm Lolua i shkretë nuk u bind.

Atij i binin këmbët poshtë e përpjetë pazarit me kokë e paça të lopur në duar. Çdo ditë, edhe në «menxoxhorno», për të gjetur myshterinë ngjirej duke bërtitur:

— Kok' e paça të lopur.

NDJEKËSI I QENVE

Në lagjen tonë ishte një qen, të cilit nga ngjyra e qimes ne të vegjëlit i kishim vënë emërin «kanella». Kanella e shkretë, me që s'kishte të zot, sorollatej sokakëve dhe kohën e drekës e shkonte te kasapët për të xhvatur ndonjë copë mushkëri. Herë-herë humbiste ditë të tëra. Neve na vinte keq se ishim mësuar me të dhe, kur hanim bukë te porta, çoku i jepnim edhe atij nga një çikë. Qe një çudi me të. Kanella rrinte në bisht dhe na shikonte, si njeri, në dritën e syrit.

Po që kur doli urdhëri i bashkisë për të helmuar qentë kanella s'para shkonte andej nga kasapët.

Polici i bashkisë në fillim qentë i zinte me tel me nyje në krye të një shuli të gjatë. Qentë ikë e polici ndiq nga pas me vrap. Po, si shkuan ca kohë, ata u mësuan. Që për së largu, sa delte polici i bashkisë nga kasapët, bëheshin erë. Atëherë e kupëtuam se pse kanella e shkretë e lagjesonë humbiste ditë të tëra.

Thoshin se polici i bashkisë ishte njeri i zgjuar. Për këtë arsye sado kryetarë bashkie, që ishin

këmbyer, këtë nuk e kishin trazuar. Edhe pse pin-
te nga një herë jashtë rregullit, nuk e qërtonin se
e bënte herë nga gëzimi që mbyste shumë qen,
herë nga zëmërimi kur ndonjë i shpëtonte e duke
rendur pas tij ja nxirrte gjuhën një pëllëmbë.

— Sot — e qërtoi një ditë kryetari i bashkisë
— kam parë një qen në pazar.

— Si urdhëron.

— Ç'si urdhëron, pse s'i ke bërë derman?

— Është vështirë, zoti kryetar. Sa më shi-
kojnë zhduken.

— Shiko, mos ta shoh më atë qen.

Helm e pikë, për të mbledhur veten, shkoj
n'atë pijetoren atje më të hyrë të kubesë, për të
hedhur ndonjë gotë.

— Më ra havale një qerrata qen. . . më tur-
përoi fare. Mbushma dhe një.

— Bëni marifetin. . .

— E, e, nuk e di ti ç'shejtan qen është. Po-
ku ma merr erën?

— Mos është një qen si në kanellë?

— Dora vetë.

— Hidhi një copë mëlçi me helm në ndonjë
nga këto teneqet e kasapëve që hedhin plehrat.

— Mirë thua! . . . Nga rakia zbërtheu kopsat e
xhaqetës dhe fshiu gjoksin lehtas me shami.

Ato dit, në qytetin tonë, na pat ardhur edhe
prefekti i ri, i cili na paskësh, edhe ky, një qen si
në kanellë, tËpke si ai i lagjes sonë po që qe më-
suar aq shumë pas të zot sa s'i ndahej edhe në
zyrë.

Të nesërmen, polici i bashkisë, i sigurtë se
s'do t'i shpëtonte, priste kanellën atje në qoshe-
të tyrbesë te kubeja e pazarit.

Prefekti dhe kryetari i bashkisë, që kishin dalë për të parë tregun, bënë ballë edhe ata te kubeja.

Qeni i prefektit, megjithëse që mësuar mirë, prapsepapë gjeti rastin t'i fuste turinjtë nëpër skutat e dyqaneve. Kur erdhi te kasapët, mëlçia natë teneqe të pislleqeve i pëlqeu, dhe, si i babëzitur, me dy tri të gëlltitura e shkoi në bark.

Pa bërë mirë dhjetë çape u shtri dhe zuri të tundë këmbët. Nga goja i delte shkumë.

— Ou! — ja bëri prefekti me habi.

— Si urdhëroni zoti prefekt, edhe ky më kishte mbetur iu përgjegj polici i bashkisë me buzëqeshje, duke marrë drejtqëndrim. — Si urdhëron...

— Cili gomar e ka dhënë këtë urdhër?... — pyeti prefekti....?

Kanella e lagjes sonë që me mënd, ajo s'delte nga pazari, as nga kasapët. Po tani edhe sikur të delte, s'do ta pësonte më nga polici i bashkisë, pasi këtë e pushuan nga puna, dhe për të nxjerrë bukën e gojës s'kishte më kohë as të ndiqte qentë as të pinte ndonjë raki, as të thoshte më «si urdhëron».

POSHTËRIM

Kishim shumë që nëna s'na gatuante tjetër gjë përveçse trahana të tharët dhe bukëvale me dhiozmo. Im atë, sado që rrinte i mërziur, nuk na qërtonte asnjëherë po të thoshim ndonjë fjalë edhe sikur të mos na pëlqente gjella. Ç'kishim që të kërkonim tjetër?

Në ato kohëra nuk i paguanin në rregull nëpunësit dhe, me ç'mbaj mend unë, atëhere ai kishite tetë muaj që s'po merrte rrogë.

Një natë u gdhimë pa bukë. Furrxhiu s'na jep-te më veresie dhe në treg s'na besonin më. Të nesërmen e asaj nate, im atë më mori edhe mue e shkuam te drejtori i financës. Më kujtohet si tani kjo ngjarje e hidhur dhe poshtëronjëse, që na ndodhi në zyrën e drejtorit të financës.

Sa ngjitëm shkallët e prefekturës u drejtuan në zyrën e drejtorit të financës. Im atë u kopsit mirë e mirë. U mat dy tri herë t'i binte derës; po u pendua dhe filloi t'u vinte rrotull parmakëve të drunitë në korridor.

— Po hajde, baba.

— Dale, more bir... Pa ecë e shih nga vrima e çelësit, se mos ka njeri.

Unë jo vetëm që shikoja nga vrima e çelësit, po vija edhe veshin.

— Eja, eja — i bëja me shenjë.

Ai ngurronte.

Më në fund bëri zemër. Tak, tak derës dhe e çeli për gjysëm. Unë e pashë drejtorin e financës, që kishte hedhur këmbët mbi krahët e kareklës dhe loste me to si i vogël. Me një brisk kruante thonjtë.

Me që nuk e gjetëm në gjëndje të mirë, ai na priti me hundë.

— E?... Ç'do?

— Kam një kohë të gjatë që s'po marr rrogën, zoti drejtor. Ti dhe perëndia. Kam fëmijët pa bukë... Më jep vetëm një rrogë.

— Po s'ka arka...

— Si urdhëron... Po...

— Ç'të të jap?... Arka është e zbrazët. — Duke folur vështronte thonjtë se a i kishte rrumbullakosur mirë.

— Jam pa bukë... ju thashë.

— Arka s'ka... a e merr vesh?

— Si urdhëron... po shpëtomë, zoti drejtor, zëre se m'i jep për shpirt... Vur dorën në zemër... Edhe ti je baba.

— Na, të të jap një letër — dhe nisi të shkruajë... — Ai i blen rrogat më lirë... E kam të njëzë e nuk ma prish mua... — vazhdonte të fliste dhe të shkruante. Kur po paloste letrën, në zyrë hyri sekretari i prefektit.

— I dhashë urdhër arkëtarit t'ju paguajë...

shko në arkë — i tha drejtori i financës atij dhe t'im eti i dha letrën e palosur.

— Im atë si e pa mir' e mirë letrën, ja përplasi mbi tryezë.

— Shkojmë! — Më mori për dorë dhe dolëm pa mbyllur fare derën.

— Po tani, baba, ç'do të bëjmë?

Im atë më vështroi në sy, më shkoi dorën në flokë. Ndjeva se ai atë çast po vuante shumë. Dora i dridhej.

Nuk i kishim zbritur mirë gjysmët e shkallëve kur ai u kthye përsëri dhe duke më lënë mua prapa, rrëmbimthi i ngjiti shkallët nga dy e nga tri. U trëmba shumë se mos im atë më pësonte gjë. Shkova pas tij me gjak të ngrirë.

Hyri prapë te drejtori. I dërmuar sa s'mbahej dot më, qe bërë në fytyrë si gëlqerë e-murit.

— Më fal, zoti drejtor, të lutem — dhe duke marrë letrën mbi tryezë i tha: «të falem nderit» e doli.

E vura re drejtorin e financës, që bëri buzën në gaz dhe mori nga paqeta një cigare, e ndezi dhe e thithi duke e lëshuar tymin nga goja rrotulla-rrotulla.

MERRNI DRU

— Merrni dru... merrni dru!

Këtë zë e dëgjonim në rrugët e qytetit tonë e ishëm mësuar me të dhe kako Froson e njihnim, se të gjithë kishim blerë prej saj nga një barrë dru.

Kako Frosua qe plakë pa njeri dhe e varfër. Që kur taksidari i kish marrë edhe dy dhitë e vetëme pëlla me gjithë kecër sepse s'pat shlyer vergjinë, kish mbetur si peshku pa ujë.

Prej asaj dite fshatarët e ndihmonin, po duke qënë kohërat të shtrënguara, asaj i vinte rëndë

t'u binte më qafë, prandaj bënte një jetë të vesh-
tirë.

Një të hëne, në një të ftohtë të madh, ajo
solli përsëri një barrë me dru.

Zëri i ngjirur: «Merrni dru... merrni dru» u
dëgjua si ngaherë, në lagjen e parë të qytetit, në
të përpjetën e pazarit, nëpër rrugica të agushta
me kalldrëme të prishura. Herëherë me hidhërim,
qëllonte më një shufër gomarin e saj.

Në pazarin e druve priti e priti sa u lodh.

Asnjëri s'e pyeti sa i shiste, asnjëri s'e pa si
ishte barra. E mërzitur, e vuri përpara gomarin
dhe u fut nëpër treg.

— Merrni dru... merrni dru.

Në këtë kohë një turmë e madhe me gra
dhe burra po drejtoheshin për në prefekturë.

— Duam bukë! Duam bukë!

— Ç'thonë këto gra kështu për bukë?

— Kërkojnë bukë se s'kanë.

— O Zot! As këtu s'paska bukë! Ysh! — dhe
i ra fort me shufër gomarit, sa ky, duke i mble-
dhur vithet me dhëmbje të madhe, nxitoi me
vrull.

— Merrni dru... Merrni...

Gjithë atë ditë gjer në pasdrekë kako Frosos
i ra bretku së bredhuri e së thirruri «merrni dru...
merrni dru...»

Përpara derës së një shtëpize në lagjen e për-
tejmë të qytetit tre kalamanj po qanin.

Njëri thërriste me ngashërim. — Nëne, nëne,
po hajde, moj nëne!

— Ç'keni, jet-o?

— Po mbërdhimë. Nënja ka shkuar për
karthia e akoma s'po vjen.

— O perëndi, ç'ditë kemi arritur! — La shufrën
në shesh dhe shkarkoi gomarin.

— Merrni t'u bëfshë.

Të tre fëmijët u derdhën, si t'uritur për bu-
kë, dhe një nga një i futën drutë brënda. Asnjë-
herë s'kishte qarë kako Frosua si atë të hënë
dhe, si mori gomarin për kapistre, zbriti poshtë,
kapërxeu urën e lumit dhe humbi në hapësirën e
fushës plot mjergull.

KALLËZIME TË KOHËS SONË

QËNDRO NURI

Ditët e para të verës së vitit 1944 Qëndro Nurin e kishin mërzitur mjaft.

Lufta, që kishte filluar në Nivicë-Bubar, në Gjorm e Beun, në qafën e Kreshtës e sipër në Dhëmblan, kundër pozicioneve të brigadës së gjashtë, tani po shtrëngohej shumë. Gjermanët ishin avitur nga Borshi dhe me forca të mëdha po i hynin Kuçit.

Ushtrimat e paprera të topave, që po afroheshin Qëndro Nurit po ja brenin shpirtin. Në krye të divanit vështroi edhe një herë koburen varur në mur. Gjithë shokët e tij e kishin nga një pushkë. Po ai edhe atë maliher greku me veshë, që e kishte shumë për zemër, ja pat dhënë dhëndrit të tij Mite Zotos, pasi i kishte pëlqyer.

Pas martesës të së bijës së vetme, Sorkës, me Mite Zoton, Qëndro Nuri, së bashku me plakën,

merreshin me ato pak dhi, që kishin dhe me dy ara poshtë buzë përroit. Po tani, si kishte ardhur puna, njeriu s'kishte më siguri. Gjermanët ç'gjinin përpara fshat i vinin flakën. Edhe Bataljoni i dytë i brigadës që tërhequr nga Jelini e nga fusha e Vanovës së Pilurit.

Kishte ardhur koha që dhe Qëndrua me plakën t'iknin e të fshiheshin në pyll dhe ç't'i gjentele t'i gjente me shokë bashkë. Dhe ai atë mëngjes qershori, si nisi përpara plakën, për vetemendoj të shkonte nga e bija, Sorka. Vuri koburen në brez, festen kadife në kokë dhe u var poshtë rrëzë një lirishteje, ku kalon rruga për në lagjen e përtejme të fshatit.

* * *

Në kopshtin e shtëpisë Miçe Zotua dhe e shoqja, Sorka e Qëndro Nurit, i mbuluan plaçkat e shtëpisë mir' e mirë me murriza. Si mbaruan Sorka, duke fshirë djersët me fundin e përparësës, të cilën e pat veshur ditën që u gëdhi nuse e shkoj në çesmë për të marrë ujë, u ul te shkallët e derës së shtëpisë. Faqet i qenë ndezur.

Një krisim' e vazhdueshme mortajash dëgjohej thellë në lumë të Kuçit. Sorka zuri veshët me të dy duart dhe, duke pulitur qepallat, iu mbushën sytë me lot e psherëtimi. Këmishët e nusërisë, tri përparëset dhe çorapet zoga-zoga, që s'harriti dot t'i vishte, sëbashku me të shoqin atë ditë i mbuluan atje n'atë gropë. Shamitë, fustanet, këpucët, kostumi i dhëndërisë i të shoqit, tani do të bëheshin baltëra, do t'i lagte shiu, ose kushedë

mund t'ua merrnin ose mund të digjeshin bashkë me shtëpinë.

Tek po rrinin kështu të helmuar, të dy bashkë burr' e grua, te dera e oborrit u duk Qëndro Nuri. Ai s'e kishte ndjerë fare udhën, as atë të përpjetë të Qafës mbrete, që ta bie në majë të hundës. Pa u pyetur fare me ta, pa pritur të çlodhej, u foli:

— Shkojmë. S'keni ç'mendoni më. Puna është të shpëtojmë kokën, pa mallin e gjënë e vëmë prapë. Dhe, duke e zënë të bijën nga dora, i thá: — Ngreu! S'kemi ç'të presim më. Bukë ke marrë në trastë? Ngarko edhe një torbë miell dhe nisemi. Sorka përgatiti të dy trastat. — I shoqi rrinte pa folur.

— Hajdeni! — Qëndro Nuri e mori njërën trastë dhe e hodhi pas krahut.

— Ju ikëni. Unë kam radhën sonte të bëj roje, kushedi ndoshta kalon ndonjë njësit partizan dhe do t'a drejtoj. Paštaj. . . janë edhe të sëmurët. — Mite Zotua mbylli maliherin e shkurtër me veshë dhe i vuri sigurecën.

— Ti shko. Prapë do të takohemi, vazhdoi, ai — dhe iu qas Sorkës, i mori dorën e, duke e shikuar në sy, e përqafoi.

Qëndro Nuri u shtëmëng dhe ktheu kryet. Ai e dinte se koha ishte e rrezikëshme dhe dhëndëri duhej ta plotësonte detyrën. . . po edhe Qëndro Nuri duhej të mendonte për kokën e atij. I ri ishte e s'po e gëzonte fare dhëndërinë. Edhe për vete të tij, Qëndrua, kur qe martuar, e përkëdhelte të shoqen me dashuri dhe sa herë kthehej ajo nga çesma, me atë përparëse të kuqe, delte te por-

ta dhe e priste. Po ai me të shoqen kishte kaluar një jetë të tërë. Tani e bija, as tre muaj nuse, e kishte fshehur pajën në një gropë; dhëndëri me maliherin e tij në krah kushedi mund të vritej. Kur e martoi të bijën, megjithëse s'ishin kohërat, bëri dasmë, jo për të gëzuar të bijën, po më shumë Miten, të rritur jetim e njeri pa njeri.

U kthye dhe i vështroi të dy, që po rrinin pa i lëshuar dorën njeri tjetrit.

— Ju ecëni me shëndet. Po rri unë roje! — Pastaj me të shpejtë, duke hequr koburen nga brezi, i mori dhëndërit maliherin dhe gjerdanin. — Këtë merre ti, — i dha koburen.

— Baba!

— E di ç'do të më thuash. Do të përgjigjem unë për ty. Sa për rrugët, unë i di me pëllëmbë.

U mat të fliste përsëri Mite Zotua, po Qëndro Nuri ja preu fjalën.

— Unë e kam menduar dhe njeri nuk do të më thotë se kam fëjier. Ikëni me mëndje të mbledhur dhe mbronni kokën.

Qëndro Nuri, si ngjeshi në brez gjerdanin me fyshekë, nga port' e shtëpisë po shikonte Miten e Sorkën, që dukeshin akoma poshtë rrugës së fshatit dhe nuk u largua gjersa ata humbën brënda pyllit të dendur.

Krisma e mortajave vazhdonte.

Vandaku me driza s'të linte më përshtypjen se atje ishin fshehur rrobat e nusërisë së Sorkës, të bijës së Qëndro Nurit dhe të dhëndërit të tij, Mites.

Duke mbyllur kanatet e portës Qëndro Nuri e pa edhe njëherë atë vandak me driza:

— Po, bijtë e mi, ju keni të drejtë të rroni

më shumë se unë — dhe mori atë rrugë që ai e dinte më mirë.

... Praparoja e bataljonit të dytë, si u tërhoq nga pozicionet e fundit të Pilurit, ndajnatëhere po kalonte qafën e mbretë.

— Shokë, ... o shok!

Partizanët menjëherë u ndalën dhe u shtrinë barkas.

— Shokë, o shok!

— Ej, mor kush je? — i foli një partizan...

— Jam unë, Qëndrua... Qëndro Nuri...

Partizanët e bataljonit, që kishte qëndruar në Pilur, e njihnin Qëndro Nurin dhe i folën:

— Hajde lart.

Qëndro Nuri u afërua dhe u poq me ta.

— Ejani pas meje të bijem këtij shtegu tjetër, t'i lëmë rojet e para gjermanë në krah.

Si kaluan ca, praparoja u ndal përsëri.

— Këtu të rrimë një çikë; jemi afër qafës së Drrasës.

Nata ishte e errët. Partizanët u çlodhën pak; u nisën prapë. Vendin e dinin dhe kjo u jepte më shumë zemër. Sa herë i kishin kaluar ato harca.

— Tani kini mëndjen: jemi tamam atje ku do të kalojmë — u tha Qëndro Nuri. — Më jepni pesë partizanë të dalim këndeje për nën qafë. Këndeje është rreziku.

Ashtu bënë.

Sa kaloi qafën e Drrasës, praparoja e bataljonit, për nën të u dëgjuan automatikë e bombat e dorës e bënë flakë vendin. Lufta nuk zgjati shumë...

Mbi shkurret sipër xhadesë u dëgjuan këmbë.

Në mëngjes herët praparoja arriti bataljonin në Papadhi.

Qëndro Nuri, me kryet mbështetur mbi një çantë partizane, mbuluar me një kapotë gjer në kokë, po merrte frymë me zor. Të gjithë shokët afër po përpiqeshin t'i vinin në ndihmë.

— Është më të shuar, — tha një partizan.

Qëndro Nuri atë çast hapi sytë e rëndë nga dhimbja. Iu duk një të qeshur nëpër buzë, pastaj vari kryet dhe vdiq.

Pas një jave, në Kuç e kujtuam Qëndro Nurin, që na mallëngjeu me zëmrën e tij, kur Mite Zotua na tregoi se ç'kishte ndodhur atë pasdreke me të.

Lulet çelin çdo vit atje në Papadhi.

NJERËZ TË THJESHTË

Një natë partizanët e kompanisë sonë po flinin në lëndinën e një manastiri të vjetër. Zjarret kishin filluar të shuheshin dhe ne nga të ftohtit ishim mbledhur njëri pas tjetrit. Vetëm Velua që e kishte pseudonimin «Shtataniku», korjeri i kompanisë, akoma s'po flinte. Afër zjarrit po merrej

me një opingë. Duke u munduar ta lidhte me një copë tel, sa të mos i delnin gishtërinjtë, shtërngonte buzët dhe i mshonte telit për të shpuar faqen e opingës.

Në haurin e manastirit, celula e partisë vazhonte mbledhjen.

— Të gjatë e paskan këtë mbledhje — tha me vete Velua — dhe e la opingën e po shikonte në dritare të haurit dritën e zbetë e tërë tym të bishtukut të vogël. Pastaj hahej përsëri me atë tel, që i shtrëmbërohej dhe e mundonte.

— Hë të marrtë dreqi, se më plase — dhe e tërhoqi lart.

Komisari i kompanisë, si mbaroi nga mbledhja, doli te dera e haurit.

— E mo shoku komisar, akoma në mbledhje? Ç'vendosët gjë? — e pyeti Velua, dhe me dorë shtyu një urë, që po shuhej, pastaj me një gur e ktheu telin poshtë.

— Tani u bë kjo si kundrat e pazarit.

— Ç'e do se ç'e bëre. — Komisar i u ul afërzjarrit dhe i vërente me kujdës opingat e Velos, që i kishte bërë tërë tel. — Me këto mund të vesh edhe në Vlorë, në mos gjer aty afër.

Flokët i binin si baluke. Era herëherë ja shpërndante. Duke shikuar opingat e copëtuara të Velos, edhe ai sillte nëpër mend atë udhëtimin e gjatë që kish bërë në nëndorin e vitit 1943, zbatthur, nëpër zhur të Kuçe e në qafë të Gomares. Sapo kishte dalë partizan. Këmbët ja kishte cop-tuar zalli i hollë që të pret si thikë.

— Ama opinga ë? — Si kundra i paska bërë?

— Ç'të bësh, shoku komisar, kur s'ke të tjera... Na u grisën edhe ato që patëm... Të mira u bënë

ama, ë? — dhe i kthente e i rrötullonte me duar.
— Vetëm që s'kanë taka.

Sipas zakonit filluan të bëjnë nga një cingar. Duhani, i grirë me dorë, i bërë pluhur në xhep, më shumë shkundej se dridhej.

— Një para s'bën, po hiqet ama.

Këmbët e Velos, tërë dregëza, kundruall zjarrit dukeshin si dy popëla.

— Po udhëton dot me këto opinga e me këto këmbë? — e pyeti komisari, duke ndezur me një urë cingarin.

— Mos kam të tjera? Gjer tani me këto kam udhëtuar — dhe zuri t'i mbathte. — Pastaj korjer jam unë. Këtë punë më ka caktuar partia dhe duhet ta bëj me këto këmbë e me këto opinga. Partizanët presin lajme, presin urdhëra. Po të mos jemi dhe ne korjerët kush do t'i bëjë këto punë?

— More Velo, s'ma ke thënë ndonjë herë se qysh të ka mbetur ky pseudonim «shtataniku».

— Shtatanik më bëri nëna, se u tremb nga një pelë hergjele e agajt, e cila për pak e vrau. Dhe e di ku kam lindur? Mu prapa shtrungës. Babai, thonë, u mat ta vriste pelën po e mbajtën ca shokë. S'ka gjë edhe kështu shtatanik, me këto këmbë e me këto opinga, do t'ja ha hallvanë agajt; mos ketë merak, se armik është bërë.

Si lidhi opingat dhe veshi kapotën zuri të ngrihej.

— E? Do të më japësh ndonjë letër? Do të nisem?

— Po do të shkosh larg.

— Larg, afër, tani kësaj pune i kemi hyrë.

— Po, more Velo. Larg ose afër kësaj pune i kemi hyrë dhe do ta shpiem gjer në fund. — Pas—

taj nxori nga çanta një letër të mbyllur. — Këtë do ta shpesh në Cepo. Po shpejt.

— Për atë mos u bën merak. I sheh këto këmbë si rodhan? S'duan t'ja dinë.

Urët e zjarrit, që tani i kishin mbledhur grumbull, bënë flakë. Ata të dy e shquanin njeri tjetrin qartë. Velua filloi të mbërthejë kapotën, që i vinte gjer afër syrit të këmbës.

— Mos ki merak, shoku komisar. Vdekje fashizmit!

— Liri Popullit!

Komisarin, aty afër partizanëve, sa u mbështet, e zuri gjumi.

* * *

Nënë Marina, një plakë me shtat të pakët e e zbetë në fytyrë, kishte dalë te gardhi i kopështit buzë rrugës kryesore të fshatit dhe po bisedonte me një fqinjën e saj.

— Pa dale, moj motër, të shohim ç'është ky shoku, që po na vjen — dhe duke hequr një degë mërquinje, hapi një shteg e i doli përpara.

Velua mezi mbahej në këmbë. Sa u afrua te gardhi i shtëpisë së nënë Marinës, tërhoqi me rrëmbim tabanin e opingës. Ajo s'u këput, po duke u rrotulluar, iu mblodh te ura e këmbës e po e pengonte.

— Vdekje fashizmit.

— Liri popullit, jet-o. — Teto Marina e uli në shesh trastën që kishte pas krahu dhe nisi ta pyesë këtë partizan, që po vinte në këtë kohë të keqe, se si po dukeshin punët:

— E more shok, ç'na thua gjë?

— Shumë gjermanë, nëne. Po dhe partizanë shumë. — Si u ul e u mbështet pas ledhit t'u dhës, u përpoq përsëri se mos lidhte dot opingën. Nënë Marina po i tregonte Velos se tani punët po shtrëngoheshin shumë dhe lajme të këqia vinin nga të gjitha anët. Gjermanët po hynin në Pogon. Në fushën e Dropullit e në Tepelenë thoshin se ishte parë ushtri e madhe. Fshatarët një rrezik i madh po i priste. Qe hapur edhe fjala, se një çoban kishte parë shpatullën dhe kishte thënë se do të bëhej gjak dhe shkatërrime të mëdha.

— Ja, kështu edhe këto fjalë janë përhapur, more bir. Po neve s'na e do zëmra. Si thua ti? Të jetë kështu?

— Po dhe mund të jetë, moj nënë. Hasmi se mos ka ardhur për të mirë.

— Po luftë s'po bëhet.

— Do të fillojë. Ja, kështu së bashku do t'i bëjmë ballë, sos do ta lëmë të na shkelë e të na pocaqisë. S'na e del njeri neve, jo! Ne do ta fitojmë luftën.

Nënë Marina dhe Velua biseduan një copëherë të gjatë për të gjitha këto që flitëshin e dëgjoheshin. Ai e kishte kapërcyer lumin e Drinos me vështirësi dhe qe lagur shumë. Opingat e tij, ato opinga, që i pat bërë me tel si kundrat e pazarit, i qenë shqepur sa s'kishin ku të mbaheshin më.

— Si zor, — mendoi nënë Marina — të vejë me këto opinga. Gishtërinjtë e këmbës, të zbrujtur e pa pikë gjak, si të vdekur, ja këputën shpirtin.

— Pa ngreu të shkojmë një herë në shtëpi të hash një kafshore bukë e të të thaj rrobat.

Te konaku i vogël nënë Marina ndezi zjarr të

mirë dhe i thau rrobat e i dha bukë të thekur e një tas me fasule.

— Po nisem tani, nëne.

— Prit — i tha ajo dhe nga trasta nxori një palë opinga llastiku, pothuaj të paveshura fare.

— Merri këto, bir. Ti e shikon shtëpinë, e kam kakruk. Na i kanë marrë plaçkat. Merri jet-o, e t'i grisësh me shëndet. . .

Lotët që filluan t'i mbushin sytë nënë Marinës ja prenë fjalët. Ajo s'ishte më e zonja t'i thoshte edhe shumë fjalë të tjera, vetëm vazhdoi:

— Janë të tim biri, që nuk arriti ti vishte. . .

PO LIND DIELLI

Shoqen Persefoni dhe Bulen i kishin arrestuar. Nga dritarja e vogël e qelisë së burgut, Bulja, një vajzë thatime dhe e zeshkët si fik i rreshkur, po kundronte qytetin, i cili nga errësira Ëukej i zym-të. Tek-tuk hëna, përmes reve, i zbardhte si ar-gjent çatitë e gurta të shtëpive.

Rojet e ballit venin e vinin përpara qelisë.

Të dyja shoqet herë pas here vështrojnë nje-ra tjetrën në dritë të syrit.

Rinia e tyre e hidhur u delte përpara si një film. Bules i kujtoheshin tantellat e holla, që pu-nonte për të fituar bukën e gojës dhe i shikonte

...Dera e qelisë u çel. Një grup ballistësh i mori të dyja dhe, si u lidhi duart, i nxori për në sheshin e kalasë.

Agimi zbardhëllonte dhe rrezet e para të diellit shkrepën sipër maleve.

— Persi po lind dielli — i foli Bulja.

— Po. Po lind!

CIROI

Ciroi, i vogël sa një grusht, kur pat ardhur në bataljon, partizanëve, sa e panë, u erdhi likshtë për të: nofulla e poshtme e shtrembër; jo vetëm që e shëmtonte, po edhe e pengonte në të folur. Vetëm sytë e tij të shkruar, që i lëviznin me shpejtësi, i kishte fort të bukur. I rritur jetim, pa farë e fis, gjersa u bë shtatëmbëdhjetë vjeç kishte ngrënë kushedi sa pëllëmba fytyrës nga agai, te i cili qe pajtuar çoban.

Ciroi u mësua shpejt në bataljon dhe partizanët e donin shumë. Ishte i përpikët e i papërtuar. Sa herë e kërkoje: urdhëro e në këmbë e kishe.

Në luftën e Dishnicës ai u plagos rëndë. Me gjithëse infermieri i rrinte mbi kokë, duke e mjekuar e duke i dhënë zemër, Ciroi po keqëso-

hej më shumë. Një ditë iu lut zonjës së shtëpisë të thërriste komisarin të vinte se e donte për diçka.

Komisari, tek po ngjitëte shkallët, vuri re infermierin, i cili mblodhi supet me dëshpërim.

Ciroi, shtrirë mbi një minder me bar, dukej si i vdekur.

— Shoku komisar, kur do të mblidhet celula e partisë?

— Nesër.

— Nesër? Sa keq. Unë s'kam mundësi të vij. Ti më shikon si jam. Sa keq!

— Ti do të shërohesh dhe celula prapë do të mblidhet.

— E di... shoku komisar. Doja të të flisja shumë, po unë s'kam më fuqi. Të lutem vetëm për një gjë: thuaju shokëve; aty në mbledhje, se unë kam bërë një gabim. Nuk desha, po pata uri. Hapa një koshere bletësh. Më beso se një copkë pitekam marrë... Le ta gjykojë vetë kompania

Ndjeu një lehtësi dhe faqet e tia të zbeta i përshkoi një nur i bukur.

Komisari, i ngashëryer, s'ishte i zoti më t'i thoshte asnjë fjalë. Duke dalë, këmbët iu prenë dhe shkallët i zbriti si i lodhur.

E kam ndër sy Ciruan, kur e varrosën në një bregore të vogël afër një lisi të madh. Zëvendës-komisari i kompanisë, pasi partizanët shtinë një batore pushkësh, gdhëndi në trupin e atij lisi të madh këto fjalë: «Ciroi, anëtar partie».

GURI I NUSES

Një zë po del nga gryk' e Mezhgoranit

Një shkëmb i kuq, në fshatin tonë, ngrihet lart si heshtë. Atje bien për herë të parë rrezet e diellit. Po të qëndrojnë retë mbi të, fshatarët thonë se do të prishet moti. Në mënyrë të zakonshme, në shumë vise këta gurë i quajnë «Gur'i gjatë» po ne këtë «gur të gjatë» tani e quajmë «Guri i nuses». Dhe ja t'ua kallëzoj pse i vumë këtë emër.

Në kohën e luftës nacional-çlirimtare në fshatin tonë rronte edhe plaku Zenel Bardhi, që kishte një djalë dhe nusen e djalit. Djali i Zenel Bardhit ishte i mënçur dhe trim. Nga mënçuria flokët i

qenë zbardhur si ergjëndi; nga trimëria sytë i lëshonin xixa si yje. Nusja ishte e bukur si hëna, me këngë në gojë si dallëndyshe. Lulash i quanin djalin, e Zogë nusen e djalit. Dhe plaku gëzohej.

Djali doli partizan. I ati i veshi gjerdanin e vet, i dha pushkën dhe uratën.

Ja njohën Lulashit partizanët trimërinë; dhe u gëzuan kur e bënë komandant të tyre. Ai, duke kënduar, bëri luftëra të mëdha.

Mendonte Zoga për Lulashin dhe mësonte këngët e partizanëve.

— Moj nuse — i foli një ditë plaku Zenel Bardhi — pse s'na këndove gjëkafshë.

Ajo rrinte atë ditë e helmuar. Larg, topi po kërciste. Lulashi kush' e di ku ishte.

— Po bëhet luftë, baba, dhe topa shumë bien.

— Çdo ditë luftë bën Lulashi dhe lufta luftë është. Këndo, moj bijë, se mirë i bën kënga trimit.

Dhe Zoga nisi këngën si përpara. Plaku Zenel Bardhi e dëgjonte e ngazëllohej.

— Të lumtë goja, nuse Zoga.

Ajo uli kryet e u skuq, po sytë e saj të zes iu mbushën me lot.

— Baba, do të vazhdojë shumë lufta?

— Lufta? Luftë është, moj bijë. Kur të zë vatrën hasmi do luftuar.

— Po Lulashi do të kthehet?

— Posi, do të kthehet, — iu përgjegj me ngashërim Zenel Bardhi.

Mbi dimitët e kuq xhanfes të nuses rrezet e diellit xixëllonin.

* * *

Në «Gur të gjatë» ra përsëri dielli. Lufta vazhdonte në Grykë, në Këlcyrë. Si ngaherë, Lulashi në ballë të çetës i shpëtoi shokët nga rrethimi. Po Lulashin e mori një plumb. U mblodhën partizanët dhe, sipas zakonit, i ngritën një këngë. Në Grykë e përtej Vjosës u hap me rrëmbim kënga për Lulashin.

E mësoi këtë këngë Zoga dhe e këndoi me mallëngjim.

U mblodhën retë në «Gur të gjatë».

— Do të prishet moti nuse; nxito të mbledhëm drithët.

Zogës duart s'i punojnë. Në zemër ndjente një përtim.

— T'ja marr këngës — tha me vete — ta gëzoj babanë e mjerë.

Nga fusha nëpër fshat gjëmoi kënga për Lulashin, të birin e Zenel Bardhit, të atij partizani me flokë të bardhë si ergjënd.

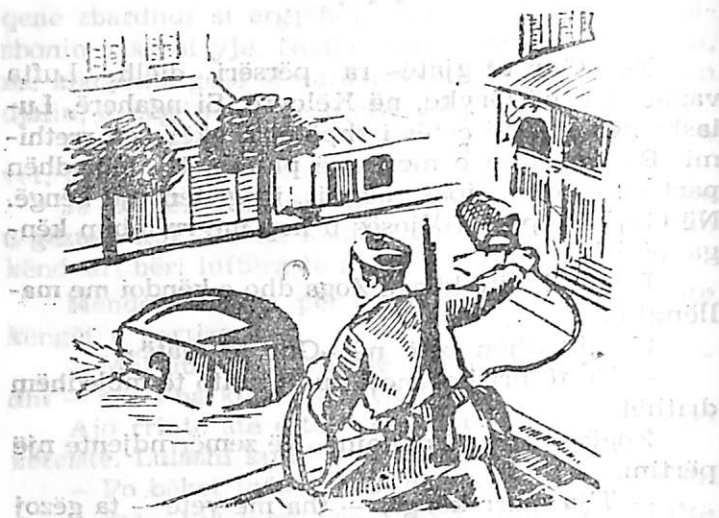
* * *

Kush ngjitet lart me vrap nga «Gur i gjatë»?

— Pa prit, moj nuse, bija ime, Lulashi prapë do të na kthehet.

Plaku Zenel Bardhi atë nuk e arriti dot. Mbi «Gur të gjatë» vetëm një shami e kuge lëkundej në erë.

Partizanët erdhën përsëri në fshat dhe, si gjithmonë ja muarën këngës.

FITORE

...Gojë më gojë, si vetëtimë, u hap fjala dhe arriti në çdo pozicion të partizanëve; «Tirana duhet çliruar me çdo kusht».

Dhe shpejt, si vetëtimë, arriti në Shtabin e Divizionit fjala e partizanëve: «Do ta çlirojmë!». Në çdo pozicion partizanëve u gufente zëmra. Në qendrën e qytetit, gjermanët, si qëntë e tërbuar, shkuleshin pa torua.

Diku dilnin ndonjëherë më tej; po nuk ktheheshin prapë.

E kush i linte?

Partizanët qëllonin mirë. Kishin kohë që ishin stërvitur të shtinin.

Ditën, nga ana e çliruar e Tiranës, njerëzit piqeshin me partizanët, bisedonin me ta, i përqa-fonin dhe u jepnin plot të mira.

Po ata e shikonin qetësinë të prishur, pësh-përisnin se si do iu vente puna. Ndonjëri, që e mbante lart dhe hiqej sikur kupëtonte nga lufta, thoshte:

— Eh! punët e luftës janë gjëra të zgjatura. Sa ta trazosh një herë folenë e arzave... — pa — mbli-dhte supet dhe vazhdonte me vete të tij:

— Kush' e di... Zoti na shpëtoftë. — Në mbrëmje lëshonte tarabatë, grillat, dhe zbriste në bimsë dhe u fliste fëmijve për kohërat e shkuara... se si njerëzit rronin të qetë, punonin si të donin, e sekush përballonte hallin si pas fuqisë.

— Eh, njëherë njerëzit kanë qënë pa djallëzi, me perëndinë, tani u bë ndryshe bota, shyqyr i qof-të zotit. — thoshte zonja, afër mangallit. Asaj nuk i kishte qarë syri për hiçgjë në jetë.

Lufta fillonte natën, rrugë më rrugë, shtëpi më shtëpi. Gjermanët godisnin me top e mortajë andej nga xhenjua dhe spitali.

Kishte ardhur fundi i luftës së Tiranës. Gjermanët ruanin qëndrën e qytetit. Fortinat te bule-vardi dhe te xhamia akoma mbaheshin dhe vështi-rësonin lëvizjet e partizanëve, të cilët u kishin rënë kaqherë, po s'ua kishin marrë anën. Më në fund ajo e bulevardit i lau duart; te xhamia ishte një çikë si ters.

Një skuadër e partizanëve hyri në pazarin e vjetër dhe zuri vend në krah të dyqanit «Xingoni».

Gjermanët nga fortina e xhamisë vazhdonin të qëllonin.

— E, e, mos ki merak se dhe ty t'erdhi ngor-dhja — thoshin partizanët.

Skuadërkomandanti i porositi të mos lëviznin e të mos pinin duhan, që të mos diktoheshin.

Vetëm Birçia s'rrinte i qetë. Një çikë e një çikë e fët kokën.

Shpesh skuadërkomandanti i kishte folur po ai ishte kokëshpellë, dhe njëherë ja pruri mu në majë të hundës.

— Të urdhëroj të mos të nxjerrësh më kokën...

Birçia u bë prush në fytyrë.

— Nuk më durohet, shoku komandant. I do kërcyer kësaj.

— E, po sa t'ja gjejmë anën — tha një tjetër partizan i skuadrës:

— Do plakemi gjer ahëre. Shokët po na shkojnë. I do kërcyer se na ka rënë shumë në qafë.

Në mëngët e palltos Birçia i kishte nja dy a tri vrima, po gjer ahëre kishte shpëtuar paq.

Birçen e njihnin të gjithë partizanët, që spyeste fare po hidhej kudo sikur të kishte dy kokë. Tregonin plot ngjarje për të. Një herë kur pat që në në çetë, andej nga Hormova, kish zënë një milic italian me dy kafshë shale. Në Poliçan, kur e panë për së largu, e muarën për italian. Sa u qas, iu veshën si bletët dhe e pyesnin si i kish ngjarë kjo punë. Birçja u tregoi se qysh e kishte zënë rrobshitari italian, që rrinte përpara tij si pulë e lagët, me duar lart.

— Rendere, qën bir qëni! Se kullot barin tonë si në mall të tyt eti — i thashë.

— Si, kompanjo, komisario, — m'u përgjegj ky

milic — e shikoni tani qysh i ka ngritur duart sa një cfurk lart.

Atje në pozicjon, partizanët i thoshin Birçes:

— Na thuaj edhe një herë si ja bëre atij italianit...

— Mor, me ata i qëruam hesapet... Tani kemi këta — dhe hop ja bënte kokës e e nxirrte ngandonjëherë. Atij s'i durohej fare.

E kishte këtë ves të keq Birçia që dreqi s'ja hiqte. Edhe vetë e dinte.

— Po ç'të bëj?... Ja, kështu, e kam këtë të metë.

Po kur bëhej kritikë dhe autokritikë gjithnjë e pranonte.

Te dyqani i «Xingonit» partizanët i kishin zënë pozicionet mirë.

Gjermanët i kishin diktuar, po nuk ua mban-te t'i sulmonin se sa herë delte ndonjë nga fortina, nuk kthehej prapë.

Një ndajnatëhere, vendosën t'i bien fortinës dhe të shikonin se si e kishte punën. Nisi lufta. Një tank në bulevard vente dhe vinte me shpejtësi duke qëlluar më të dy anët.

Skuadra te dyqani i Xingonit doli nga pozicioni dhe me bomba dore u hodh përmbi fortinën. E goditën një herë dhe u kthyen e zunë përsëri pozicionet e para. Njërin e kishte marrë shkzas një plumb në pulpë. Birçia palltos i shtoi edhe dy tri vrima të tjera.

Skuadërkomandanti kur e pa Birçen, që shikonte vrimat e palltos, i tha:

— Mor, ti do të na e marrësh të keqen, me atë kokë që ke... të thashë, pse nuk more anës...

— More, unë do t'ja ha kokën asaj... që qeni qepën të hajë.

— Të kishim top, — tha një nga partizanët...

— Të kishim një tanks thua j më mirë, po ku ta gjejmë?

— Tëk gjetëm pushkët, — ja priti Birçia. — Në luftë, ore!

— E kush di ta ngasë tankun, mor i uruar. Ku të vete mëndja dhe ty!

— Oh! Sa për atë mos u bën merak... Ta kemi, pa e ngasim. Ja, si automobili — tha një qimëkuq, që e quanin «shoferi», se paskësh qënë ndihmëssofer. — Unë kam qënë ndihmëssofer. Di një çikë nga zanati. Megjithqë ustai nuk më linte, unë ia shkela fshehurazi. Pastaj — vazhdoi — ju vini pas tankut, sa për të zënë pozicion dhe i këputi ca granata, që t'i fluturojë kapaku i kokës si leckë. Qejf që do të jetë... S'ka parë Shqipe., — dhe vuri mbi sy atë kasqetë të vjetër që nuk i kishte mbetur asnjë gisht strehë.

Gëzoheshin; zëmra u bëhej mal e u ndizej flakë dhe mendonin se si do të dilnin me tank nëpër Tiranë...

— Do të bëjmë edhe ndonjë fotografi në tanks; ehu, kemi kohë që s'kemi dalë në fotografi.

Birçia e ndezi cingarin dhe e lëshoi tymin si oxhak.

— Prapë? — iu akërua skuadërkomandanti.

— M'u ça hunda, mor shok, — dhe e shoi në shuallin e opingës.

Të gjithëve u vinte maras puna e fortinos dhe ranë në mendim e fjalët i pushuan.

Më në fund Birçia e prishi qetësinë.

— Me benzinë... ta djegim me benzinë... sho-

ku komandant. Partizanët ngritën kryet dhe, të menduar, mblodhën vetullat.

— Mirë thua, — ja priti skuadërkomandanti. — Ta djegim me benzinë. — Pas kësaj Birçia nxori me nxitim kutinë dhe zuri të dridhte.

— Fillove? — dhe skuadërkomandanti ja rrëmbu cingarin ashtu gjysëm të padredhur.

— Më fal. — E futi në xhep.

— Tani duhet gjetur benzinë. Në shtab — tha skuadërkomandanti.

— Vete unë gjekundi këtu afër, — dhe Birçia u ngrit në këmbë.

— Mirë. Veç gje benzinë.

Si gjarpër u shkau gjermanëve, që qëllonin nga fortina dhe në rrugën e postës u fut në një rrugicë atje afër banjave.

Natë... errët fare. Udhëve, xhangxhing... Ku të trokiste? — S'ka dhe ndonjë shtëpi të vogël, — mendoj me vete — këtej çoj janë të gjitha të mëdha... Po këto ama duhet të kenë edhe benzinë... s'është e mundur... — Duke menduar ku të trokiste, dëgjoi zëra në bimsë të një shtëpie trikatëshe, më krah të mëngjër.

Shtyu portën dhe i ra derës.

Një grua afër të pesëdhjetave, që mbante në duar një gjyveç me mish të pjekur, e po e çonte nga kuzina në bimsë, ku të zotët e shtëpisë ishin vendosur për t'u mbrojtur, e çeli derën për gjysmë.

— Nëno, desha një fjasko të madhe me benzinë; mos kini?

— Rri një herë këtu, — i tha plaka.

— S'kam kohë, nëno; më qafsh, pak shpejt...

Plaka e futi Birçen në koridor dhe zbriti në bimsë.

Nga koridori dëgjoheshin mirë fjalët që thosh-
te i zoti i shtëpisë.

— Pushoni, ju lutem, nuk e shikoni, që kemi
jetën në rrezik?

— Dreq o punë! Këtu bëhet luftë, këta brenda,
si në kuvli, thonë se e kanë kokën në rrezik.

Në koridor, shtruar me qilim, një dollap i
bukur me një kanat pasqyre shkëlqente nga drita
e elektrikut. — Kush e di çdo të kenë!... Bën he-
sap ç'kanë këtu në koridor!... Nga gjithë ato bu-
kuri, duke pirë i qetë një cingare, mblodhi buzët,
i çuditur.

Me të hyrë plaka në bimsë, i zoti i shtëpisë,
një burrë rondokop, i hapi sytë si të dacit dhe, me
pështymë të tharë në gojë, i tha:

— E ?

— Një partizan.

— Një partizan?... Bobo... na mori lumi...
ju thashë të mos bëni shumë fjalë. — Nga dora i-
ra luga në tasin e supës. — E ç'çdo?... Thuaju të
shikojnë punën e tyre... dhe ta lënë popullin në
të keqen që e ka zënë.

— S'ka ndonjë punë të rëndësishme, — i tha
plaka — kaq benzinë do — dhe i tregoi grushtin
e dorës.

Birçia e dëgjoi plakën që tha për benzinë, e
dëgjoi edhe të zotin e shtëpisë që iu kërcënuan
plakës:

— E ku t'ja gjejmë benzinën... mos jemi
Agipi. Thuaji, që jemi njerëz të urtë ne. Ku ta
gjejmë benzinën... Na sill bukë të hamë, dhe hiqe
derën.

Birçia, që nuk e hidhte cingarin gjer sa i di-

gjeshin gishtërinjtë, e flaku në shesh më zëmërim.

Plaka e mbylli derën me forcë. Edhe asaj i erdhi inat. Duke ngjitur shkallët murmuriste me vete: — Ju hangërt dreqi! — Sa doli në koridor iu qas Birçes e i ra në sup.

— Ja se ka me të gjetë nana... pa këta kështu janë mësue, çuno; kam nji zet vjet në këtë shtëpi dhe i njoft mirë bile. Kështu kanë qënë gjithmonë, për vete të tyne vetëm... Perëndia ju marrtë hakun, çuno, juve, pa këta i duen të mirat me durr të hueja...

— Do ta marrim hakën me duart tona, nëno...

— Edhe unë djalin e kam partizan... Ka kohë... Kush e di si asht, zemër e nanës.

— Mirë është, nëno, mirë...

— E njeft tina?

— Partizan është... qysh nuk' e njoft.

Si doli jashtë, në oborr, shkuan të dy bashkë në një haur, në krahun e djathtë të portës. Tërhoqi nga një sëndyq një teneqe, mori një damzanë të vogël dhe ja mbushi buzë për buzë.

E përcolli gjer te porta e madhe.

— O zot, ruaji djemt tonë! — dhe hoqi shaminë e kokës e u shkoi dorën flokëve të saj të bardhë, të bardhë si flokët e dëborës.

Birçia duke dalë, mbështolli me nxitim edhe një tërësirë të gjatë, ku ndërnin këmishët dhe i tha plakës:

— Po e marr edhe këtë.

Prapë si gjarpër u shpëtoi plumbave të fortinos dhe me një frymë arriti te shokët.

Kur erdhi Birçia në skuadër takoi edhe zv. komisarën e kompanisë, që atë çast po ikente dhe

e dëgjoi kur i tha skuadërkomandantit: «Nesër në mëngjes merre Birçen për mbledhjen.»

Ishte akoma natë. Lufta dëgjohej nga të gjitha anët e Tiranës, më shumë në rrugën e Kavajës e nga ana e hotel «Bristolit».

— U erdhi ngordhja dhe këtyre fortinave, shoku komandant.

— U erdhi, Birçe, dhe s'do të na shpëtojnë, me të gjithë ata që janë brënda.

— Ne t'i lëmë të gjallë? Këmba këmbës...

Në këtë e sipër edhe ata këndeze, që kishin mbetur, zunë të këndojnë. Tej nga maja e Dajtit zuri të zbardhëllonte dhe lufta u rrallua.

Dita u hap.

Birçia duke ruajtur atë damizënë si djalën e vetëm, po shikonte në sy skuadërkomandantin dhe priste t'i thoshte që të ikënin tok. Atë mëngjes faqet i ndizeshin zjarr.

Skuadërkomandanti, pasi porositi partizanët që të kishin mëndjen, tok me Birçen, hyri brënda pazarit të vjetër, për në shtabin e bataljonit.

Koha ishte e vrënjtur dhe e ngrohët.

... Në pasdrekë skuadërkomandanti dhe Birçia, si u kthyen përsëri, u mbështetën pak të çlodheshin, po i zuri gjumi.

Birçes i kishte rënë një hie e bukur. Me fiaskon në të dy duart, shikonte në ëndër të zotin e shtëpisë që i bërtiste plakës se s'që litari i këmi-shëve në oborr.

— Ti je e humbur... Unë të mbaj me të gjitha të mirat; ti je bukëshkalë. — Pastaj, duke ulur zërin, e merre me të mirë: unë e di që nesër ty ç'të mban... Kush e di ç'do të të bëhet djali. — Dhe Birçes i u bë në gjumë se si plakës iu këthye

i biri e ai burri barkosh e përqafoi dhe e puthi gjasme si djalin e tij dhe i tha: — shyqyr që shpëtuat, sa herë ju kemi kujtuar... ja, pyet edhe mëmën.

Po atë çast u zgjua.

— Tiranën do ta çlirojmë!... Është direktiva e Partisë sonë — dhe u ngrit më këmbë. Asnjëherë tjetër s'kishte qënë aq i fortë Birçia sa atë mbrëma. Atë ditë që bërë anëtar partie.

Të gjitha rrugët qenë zbrazur. Dritat kryesore qenë ndezur.

Partizanët panë automatikët, i mbushën gjer në grykë, i vunë bombat në xhep dhe mendonin se atë natë me fortinon duhej t'i ndanin lakërat.

Skuadërkomandanti u tregoi partizanëve si të qëllonin, si të kishin kujdes kur të sulmonin dhe të mos bënin marrëzira.

Lufta u ndez në çdo anë, edhe nga fortinua afër xhamisë përballë «Xingonit». . Birçia, si leu litarin me benzinë, e mbylli përsëri mirë e mirë damizanën.

— Hë, tani i erdhi ngordhja. Pse, vetëm ata dinë? — Po u fliste shokëve «shoferi», ai partizani qimekuq.

Çdo gjë ishte në rregull. Birçia hypi mbi dyqan nga prapa dhe, duke u zvarisur, u qas në cepin kundrejt fortinos e, me sa fuqi që kish, e vërtiti damizanën e lidhur me litar mu afër saj.

Cepin e litarit e mbante fort.

Mitralozi ja nisi.

— Tani?... Tani e sheh, sa të vëlen lëkura. Dhe pa humbur kohë i vuri shkrepshen litarit, që u ndez sa kaq e flaka vajti gjer atje ku që thyer damizana.

— Fortinua në flakë! — britën partizanët.

— Përpara! — urdhëroi skuadërkomandanti.

— Përpara! — tha Birçia dhe u vërsul si astrit.

E tërë skuadra filloi pushkën e me bomba dore u fut brënda në fortino...

Të nesërmen në mëngjes, në Tiranë, s'u dëgjua më zëri i fortinove dhe i tankeve... po zëri dhe kënga e partizanëve, që prisnin Komandantin fitimtar.

Birçia e priti Komandantin atje te fortinua.

NE DITËT E PUNËS

Inxhinjer Agim Cerja, në barakën e vogël afër kantierit, si palosi një dosje me shkresa zuri të merrej me llogaritje mbi një letër të madhe vizatimi. Duke shikuar herë njëherë projektin, herë gjithë ato llogaritje, zemra i rrihte me shpejtësi: ato vija e ato shifra një ditë do të shndroheshin në një pallat madheshtor katërkatësh. Endëra e rinisë

së parë, që të bëhej arqitekt, tani i qe bërë përpara syve të tij një gjë e vërtetë. Po, duke vështruar atë projekt, e atë llogaritje, atë e ngacmonte më shumë një ngjarje e kaluar e kohës së luftës nacional-çlirimtare, që i gërshetohej në gëzimin e tij të madh. Atij i kujtohej lufta, që ishte zhvilluar n'atë qoshe rruge në nëndor të vitit 1944. Ishte i vogël asokohe dhe kujtimet e vegjëlisë mbeten përherë të gjalla. Prandaj, midis atyre vijave dhe shifrave, po humbiste në mendime dhe juke hedhur vështrimin në një vend, mendohej të mos harronte as gjënë më të vogël:

... Komandanti e komisari, sa u dhanë partizanëve udhëzimet për sulm, u larguan, se vija e frontit qe shumë e hapur e, po të vonoheshin, nuk do të mbërrinin më kohë në pozicionet e të gjitha skuadrave.

Atë natë duhej prerë bulevardi në mes.

Partizanët, të paduruar, prisnin urdhërin të sulmonin. Duke pritur, saherë që dëgjonin ndonjë mitroloz gjerman, fillonin ta merrnin në të hollë:

— Kollitu, kollitu, edhe ca.

— E po, e ka zënë ftoma, — u tall «Vjosa», një partizan korrozi, me një palë mustaqe të varura si të pleqve.

«Vjosa» kishte dalë partizan në cetën «Kotli Hoxhi» tre muaj përpara se të kapitullonte Italia. Për herë të parë në luftë ra në Borsh, përmbi Izvuar, e pastaj në Papadhi dhe i pa se si u katan-disën ushtarët e divizionit «Perugia».

Përpara luftës, hyzmeqar në një han të Për-

metit, kishte kaluar gjithë vegjëlinë e tij me hidhërim e skamje të madhe.

Kur m'ërzitëj shkante nga Mejdani, e për ndënë burim, i binte më not Vjosës tejpertej. Gjersa doli partizan s'dinte tjetër botë vetëm Përmetin dhe Vjosën, që është e bukur dhe e rrëmbyer. Ai i donte vendet e Vjosës së tërbuar, që në dimër e hedh valën përpjetë si mal.

— Kështu jam edhe unë, pse, kot e kam këtë pseudonim, «Vjosë?». «Vjosë», pasi ku ka përmbi Vjosën! — u lëndohej shokëve kur nxehej.

Partizanët ishin bërë si të shtëpisë n'atë lagje. Po më shumë qenë bërë miq me Agimin e vogël, që atje te pozicioni hiqej tamam si partizan. Nga ndonjëherë me Vjosën ai bënte shëtitje në një shesh të vogël me selvia. Më një anë të xhakëtës kishte qepur një yll të kuq me rruaza, për të cilën e ngisnin se gjasme tani e paskësh vënë yllin. Ai rrëmbehej:

— Ku di gja ti. Unë edhe kur ishin ballistët e mbaja. Komunikatat kush t'i jepte ty? Pse, nuk të kam dhanë unë «Zërin e Popullit»? Ç'na flet dhe ti!... Kështu e kanë çunat, — i kthehej «Vjosës» duke i hedhur dorën në gjerdan.

— Mbrëmje! Çastet për sulm po afëronin. Agimi i vogël po priste edhe ai.

— Sonte kam me ardhë edhe unë me ju, «Vjosë».

— Ku?

— Ku të shkoni ju.

— Po ne s'do të vemi gjëkund.

— Eh! Lenji ato. Pse e pastrove pushkën sot

ti?

— Po ti s'ke armë.

— Pse po vij me ju? që ta ngjesh edhe unë
nji patllake... e di sa i kam qejf?

— Ishte i ri fort, po si bojli dëftonte më i rri-
tur.

Nata zuri të bjerë. Gjermanët hidhnin fyshek-
zarë. Komisari, sa u kthye, nxori nga çanta një
letër dhe, si shënoi diçka, hoqi automatikun nga
supi.

Mitrolozi ja nisi nga taraca e maternitetit. Part-
tizanët akoma s'kishin filluar. Dëgjohej luftë ve-
tëm andej nga Instituti i vajzave, nga xhamia e
vjetër e në hotel «Bristoli». Nga bulevardi s'kish-
te nisur akoma.

Në atë kohë shumë vajza e gra grahën në rru-
gicat e ngushta. Kush binte ndonjë tavolinë të
vjetër, kush ndonjë karekëll! Një grua po sillte
në krahë një derë të vjetër llamarine; një vajzë e
rë, një hekur nga të dekovilave.

— Për barikadë?

— Posil! —
— «Vjosa» e shikonte Agimin, këtë vogëlush që
s'i ndahej edhe kënaqej me të që kishte kaqë
zemër.

— Nisemi! — Urdhëroi komisar. Partizanët, të
hështur, ecën njëri pas tjetrit.

Agimi i vogël, e tërthoqi «Vjosën» nga çanta.
— Po parullën?

— Po këtë ç'e ke? — e pyeti komisar «Vjosën».

— E, edhe unë — ja priti Agimi. Pastaj duke
futur dorën në xhep nxori dhe korrëgoi një bombë
italiane. — Pa shik, s'jam ashtu pa... —
— Mos, se nuk diata fiedhësh... —

— Do ta shikojmë.

Skuadra me që s'ishte shumë datë pozicionit të

luftës arriti shpejt të cepi, për nën murin e obo-
rrit, nga ana e mëngjert e maternitetit, në rrugën
që të çon në Bulevard nga fusha e druve.

Një autobлиндë poshtë e lart bulevardit gju-
ante ku të mundëte. Gjermanët në shtëpinë për
karshi, në krah të shtypshkronjës ishin armatosur
gjer në dhembë.

Tirana tëndej nga lufta. Mitralozi s'pushonte.
Vetëm nga kjo anë akoma s'po niste përpjekja.

Komisari po priste i qetë, duke mbajtur
vesh kur komandanti do të godiste nga ana e sipër-
me e maternitetit. Atje, pas tyre, Agimit të vogël
i hidhej zëmra dhe qe mbledhur sa një arrë. Ora
e madhe ra nëntë dhe këndej u dëgjuan fjalët e
zakonëshme partizane: — Përpara! — Bomba e do-
rës e automatiku zu të rrahë fortinon. Vendi u
ndez flakë.

Skuadra me komisarin në ballë, pas tyre dhe
Agimi i vogël, që s'po u shqitej, u sulën nëpër
bulevardisi shigjeta.

Lufta filloi edhe këtu. Në qoshe të rrugës
shtinte me mitraloz për t'i prerë rrugën autoblin-
dës, sa një shkemb midis bulevardit e çila po që-
llonte pa pushim. Dy partizanë dhe komisar, me
ta edhe Agimi i vogël, duke kaluar matanë rru-
gës, i detyruan tre gjermanë të futen në një shtëpi
të verdhë dykatëshe. Duke u përleshur brenda
shkallë më shkallë, i shtrinë përdhe. Te dera e
ballkonit ngritën një mitraloz dhe tani po mbro-
nin më mirë të dy rrugët. Që lart maternitetit
një mitraljer gjerman ra poshtë në kokërr të
shpinës. Komandanti me skuadrën tjetër ja mbylli
gojën fortinos. Ushtima e predhave të autobлиндës

po mekej. Predhat e pushkëve dhe mitralozave të partizanëve, nga fortinua, nga lart maternitetit, nga ballkoni i asaj shtëpie të verdhë, atje në skaj, tani po rrihnin gjithë bulevardin drejt qendrës së qytetit.

Në mëngjes heret tejprtej bulevardit u ngrit një barikadë.

Kur erdhën shokët për të marrë «Vjosën» të vrarë, Agimi mbeti një copë herë me sy të gozhduar në gjakun e derdhur mbi trotuar.

Me ngasherim dhe buzë të dredhur, me grusht përpjetë thirri edhe ai me shokët bashkë.

— Do t'jas marrim chakën!

Agimi me pushkën e tij të gjatë në sup e me një kartë me mollë po shkante në spital. Shokët partizanë, që njohu asaj jave, ishin larguar nër vise të tjera. Për vete punonte në komandën e lagjes dhe atë ditë kishte marrë lejë.

Në spital, sa hyri, kërkoi pavjnin ku ishte shtruar togkomandanti, ai partizani me flokët kaçurrela e me një nishan të kuq afër syrit të djathtë, që u plagos atë natë në fortino në fund të bulevardit.

Sa e gjeti e përdoi e e puthi.

Ata shokët ikën, shoku komandanti. Sa të shërohesh po vi me ty.

Togkomandanti, që kish zënë të përmirësohej, e ledhatoi me dashuri, këtë çunak, që vetëm një herë e kishte takuar, po që e mbante mend mirë, se asnjë s'kishte qare aq fort për «Vjosën» sa ky.

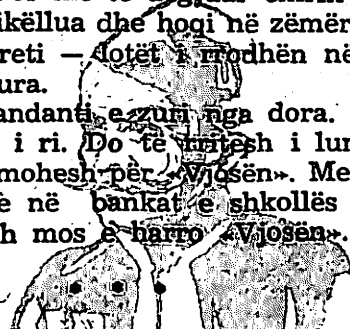
Pastaj nga nën jasteku nxori një numur të gazetës «Buletini i luftës Nacional-Çlirimtare» dhe i lexoi çfarë shkruanin për luftën e asaj nate.

Agimit të vogël ja mbushi zëmrën një ndje-
një gëzimi. Por me të dëgjuar emrin e partizanit
«Vjosa», u pikëllua dhe hoqi në zëmër:

— I shkreti — lotët i rrudhën nëpër faqet e
tij të mbushura.

Togkomandanti e zuri nga dora.

— Ti je i ri. Do të rritesh i lumtur. Ke të
drejtë të helmohesh për «Vjosën». Merre këtë ga-
zetë dhe atje në bankat e shkollës e në punë
kur të rritesh mos e harro «Vjosën».

Pak metra më tutje, ku u vra «Vjosa», inxhi-
njeri Agim Cera, ai Agimi i vogël, i njëhershëm,
duke kujtuar gjithë këto, që kishin ngjarë atë natë
nëndori, shikonte se si shpejt e shpejt muratorët,
karpentierët, suvatorët po nginin një pallat të ri.

MEDALIA E TRIMËRIE

Zha Telua sa dëgjonte luftën në fshatit
ishte i pari që shkonte me njësitë guerillës. Që në
të ri fshatit e mbanin për trim. Dhe për vlerat
i dëgjuar. Njëherë kishte vrasë një njësitë
tjetër kishte këpër ca kusarë dhe kishte për-
gjyame ose luftë me ta për të cilin i kishin ngar-
tur edhe këngë. Pas kësaj ngjarje e kishin për-
rojtës të fshatit.

Po ata që kishte më shumë luftë ishin dila-
tarët. Me ta si hapet gjëkund dhe po të shkojë
procesverbalit e postkomandës së komandës.

MEDALJA E TRIMËRISË

Xha Telua, sa dëgjonte luftë afër fshatit, ishte i pari që shkonte me njësitë guerrile. Që në të ri fshatarët e mbanin për trim. Dhe që vërtet i dëgjuar. Njëherë kishte vrarë një ujk; një herë tjetër kishte kthyer ca kusarë dhe kishte bërë gjysmë orë luftë me ta për të cilin i kishin ngri-tur edhe këngë. Pas kësaj ngjarje e kishin bërë rojtës të fshatit.

Po ata që kishte më shumë inat ishin dhje-tarët. Me ta s'i hahej gjëkundi dhe, po të shikoje procesverbalet e postkomandës së komunes, emëri

“Xha Telos që bërë histori. Edhe ahërë që që mbytur në Vjosën një dhjetar nga Gjirëkastra, xha Telua kishte thënë: “Bëni një gjë, mos e lani gjunahet, po që do patë mbytur lumit, ta kishim vrarë ne vetë sep të drejtën, na e kishte bërë borxh.”

Në kohën e luftës nacional-çlirimtare xha Telua ishte plak. Po më gjith çleqërinë e tij, edhe pse i zihej fryma, ai s’ja përtontes me një patickë të gjatë kishte bërë ca trimëria, që s’shfati, si vetë, i mbanin në gojë.

Në darkë, me burrat të sheshit përpara kishës, ndënë dy çerçemë të lartë e plot me xha Telua gjithnjë punë trimërie hapte. Dhe bente si bente e e sillte fjalën të lufta e Kserolakut, ku patën ardhur ca gjermanë dhe ballistë atëherë që bëri luftë bataljoni dytë i brigadës gjashtë.

— Kam bërë edhe të tjera luftëra — thoshte xha Telua — po jo si kjo. — Pastaj nistë të kallëzonte, se qysh ërdhen gjermanët, se qysh i priten e qysh i futën në Kserolak e s’dolën më.

— Dësh na hënger. Unë u thoshja shokëve, ejani të vemi këtej nga Lopatat. Ata hic... Dreq o punë!... Mor, ejani këndej, degjomeni mua... se jam i vjeter në këto punëra... Na... hyn gozh-dë në mur?... Hiq lanet, thashë... Nëse, më në fund u rashë gjermanëve e ballistëve, sa që u bë tym vëndi... U vervita vetë sipër tyre dhe i ngordha një katër. Të kishim degjuar Rakot? Na mori djalli!

Po një herë, kur po mburej, Rifa, sekretari i këshillit, ja kishte prerë...
— E, o Telo, se dhe të tjerët s’mu tënë përpara!

Kjo fjalë i kishte qëndruar rëndë dhe tani kishte kohë që s'para fliste.

Rifua, qëkur i kishin djegur shtëpinë ballistët, rrinte në një konak afër Xha Telos. Fshati e donte shumë dhe pas luftës e kishin zgjedhur sekretar të Këshillit. Po dhe Rifua qiri më këmbë i digjej fshatit.

Kish shkuar ndo një vit e gjysëm nga koha e luftës dhe fshati kishte filluar të ndreqej e të merrte veten. Ca shtëpi të djegura i kishin ndër-tuar, shkollën e kishin meremetuar. Kishin rregulluar ujët e fushës dhe kishin mbaruar grindjet që ngjishnin më parë për punën e vaditjes dhe tani nuk kthehej më njeri nga fusha me kokë të lidhur e gjakëra në fytyrë. Dielmuria, të murrin shkollës, darkë për darkë ja thoshin këngës së Jorgo Durit që u vra në luftë dhe të Sevo Lefterit që u përpoq si ai, po që vdiq në divsmë të punës. Fshati oshënte nga të vegjëlit. Gratë ndreqnin vijën e ndanin ujët në kopshtira. Burrat nga mali dhe nga fusha vinin të gezuar dhe pas punës mbledheshin atëj nga këshilli. Xha Telua i pari.

Po që kur u bënë zgjedhjet e reja, me që atë nuk e zgjodhën më se ishte i vetëm e plak, kishte varur buzët.

— E, po e na duan neve; një herë kur kërcitni në Kserolak na donin.

Dhe kështu që hapur fjala se Xha Telua s'po fliste mirë. Thoshin se edhe Rifua, që pas asaj fjalës që i kishte thënë, si për ta turpëruar, i kishte dalë nga zëmra. Nga ky shkak kishte kohë që s'dilte as nga sheshi i kishës as nga këshilli. Edhe

në konferenca, sa herë që vinte dhe hapeshin diskutimet, pyeste:

— Me leje... dua të pyes, pse, xhanëm, duhet njeriu të dijë të shkruajë që të jetë në këshillë? — se edhe kjo e kishte prekur pasi një bashkëfshatar i pat thënë se nuk e kishin propozuar me që s'dinte të shkruante,

Po dhe xha Telua edhe donte edhe s'donte të mësonte, veçse nuk e linte inati. Edhe kur ishte folur për kursin kundër analfabetizmit, ai kishte thënë:

— Ç'janë këto?... Të gjithë gramatiko do të bëhemi? Se mos dija unë të shkruaja që bëra luftë në Kserolak!... — pastaj i kishte përgeshur: — Shyqyr që dinë të tjerët! — Në darkë kur kishte shkuar në shtëpi, e kishte ndier veten të lehtësuar si nga një gjë që e brente në zëmër.

Rifua, duke ja ditur zakonin, s'ja vinte veshin për këto që thoshte.

... Një ditë e thirën në shkollë se kishte ardhur një shok nga Komiteti Ekzekutiv i Gjyrokastres. I qe bërë qejfi shumë. Mbushi kutinë me duhan. Vuri pastaj medaljen e Kujtimit, dhe pasi e fshiu nja dy herë me dorë, e pyeti plakën:

— Plakë, pa shiko, e kam vënë mirë?

Ajo, duke iu qasur afër, iu përgjigj:

— Ro mirë më duket, more burrë.

— Ç'mirë, të rëntë pika, ku e pe, ikë një cikë më tutje dhe shikoje nga larg! — Pastaj, si mori bastunin e thantë, duke nxituar, u nis për në shkollë, se atje i thanë ishte ai që kishte ardhur nga Gjyrokastira.

Një djalosh, që rrinte te dera e ndaloi:

— Prit pak xha Telo, se kanë punë.

-ais — Te pres? Vetë më kanë thirrur.

— E po një çikë me rregull; mbasë flasën përdonjë çështje të fshhtë, që s'duhet ta dëgjosh.

— Puna nuk dëgjohet! Edhe nga unë kanë gjëra të fshhtë? Mirë, mirë, bir, ty ashtu të kanë thënë, s'ke faj ti. E di unë kush m'i bën këto. . . Po do të shohë se ç'do t'i punoj edhe unë. . . të mos pandehë se vetëm ai është.

Pastaj u ul në prak të derës. Nxori kutinë e bëri një duhan dhe shikonte tej nga Kserolaku.

— More, të mos jeshë unë. . . Naaa. . . hi e bë në ata fshatin. Po kush ta di. . . dhe atë kohë ë hiqte cingaren menjësh dhe shfrynte.

— Urdhëro, xha Telo.
U ngrit dhe u nis të hynte brenda.

— Trokif në derë përpara, pastaj hyrë. — F tha djaloshi.

— Po shkollë do të na bësh edhe ti tani? Kur bëhej lufta s'kishin nga këto, mor'jahu. . . — dhe i pëzmatur shfryu nja dy herë.

— Mirë, ja, po i biem edhe derës — po duke u kthyer perseri nga ai, që rrinte te dera, e pyeti.

— Po gjë tjetër ke, se s'para di unë nga këto punëra; po të jete për dytë.

— Po ja, kur të futësh brenda do të thuash: «Vdekje fashizmit»!

— Për këtë. . . ë? More vesh? Për këtë, mos më mëso ti se kur thoshja unë «Vdekje fashizmit», ti i bije maces me luge dhe vije rrotull në fshat për fole të zogjve. E more vesh? Unë jam që kur doli Partia në mal. E sheh këtë? dhe i tregoi medaljen e kujtimit.

Kur hyri brenda që bëre flake nga fytyra dhe harroi të përshëndeste.

— Ai shoku, që kishte ardhur nga Gjirokastra, sa e pa, u ngrit nga vendi, erdhi mu afër derës, i dha dorën dhe, duke marrë një karekëll, iu lut:

— Urdhëro, xha Telo. — E uli pranë. Nxori një paqetë, e i dha një cingar.

— Si je, xha Telo? Mbahe? Si i ke nga shtëpia? Si ja shpie me punë?

Xha Telua e humbi fare pusullën nga gjithë, këto nderime e të pyetura, e i uli putet.

Po kur e pyeti i deleguari i Komitetit të Gjyrorokastrës se si shkën me ata të këshillës, atij s'i erdhi mirë, dhe i hodhi sytë Rifos që seç po shkruante ulur mbi një bankë nga të shkollës.

— Mirë shkojmë, të të them: fshati ynë u ndreq me ç'mbaj mend unë. Mbase kemi edhe gabime, po i gjejmë në mes tonë. Çkemi për të ndarë, të gjitha tonat i kemi. Puna është që çdo gjë ta vëmë në udhë të mbare, pa djallëzi, ashtu si na thotë Partia.

— Si urdhëron, xha Telo, ashtu është!

Në këtë kohë zunë të vinë në shkollë shumë fshatare dhe fshatarë. Zunë vend në bankat e nxënësve.

Xha Telua me shokun e Komitetit Ekzekutiv kuvëndonin sikur kishin vitëra që qenë miq.

Pas pak shkolla u mbush plot. Ahërë Rifua iu qas të deleguarit dhe dëç i tha në vesh:

— Na hëngërt me këto gjëra pësh-pësh, po ju heq edhe unë një kritikë. — u bëri vrejti xha Telua.

Të tre u shqyen së qeshuri.

Rifua u foli fshatarëve që të pushojnë dhe i deleguari filloi të flasë.

— Shokë, me propozimin e Këshillit tuaj, Presidiumi i Kuvendit Popullor dekoron me medaljen e trimërisë bashkëfshatarin tuaj xha Telo, duke e çmuar trimërinë e tij në luftë për çlirimin e Atdheut nga fashizmi.

Të gjithë fshatarët brëhoritën për xha Telon.

Pastaj shoku i Komitetit nga një kuti e bardhë kartoni nxori një medalje dhe ja vuri xha Telos në krah të medaljes së kujtimit e i dha një copë letër të shkruar me gërma të bukura. Pas këtij foli Rifua për luftën e Kserolakut, për xha Telon, për fshatin. Sa mbaruan këto, kënga ja filloi në dy grupe.

Rifua, afër xha Telos, zuri ta ngasë.

Pa këndoje, xha Telo.

Xha Telo i vinte e i vinte fytyra nga gëzimi dhe me buzë në gas e shtyu me dorë Rifon:

— Ikë, more dreq, që s'hoqe dorë nga këto.

— Xha Telo, xha Telo, pa këndoje; nga kush e ke këtë letër — ju hodh një fshatar tietër.

— Nga kush do ta kem? ... Nga Enveri. . . Pandeh se s'kishte dëgjuar për mua! — dhe u zgjat e vështroi në fund të sallës plakën e tij, që po qante nga gëzimi.

— Të them dhe unë nja dy fjale — e ua bëri me dorë fshatarëve: — E shikoni këtë? — dhe u tregoi medaljen — do ta mba, me nder dhe do ta ruaj si sytë e ballit. Kjo s'është vetëm e imja, po është edhe e juaja, që lëftuam atje në Kserolak. — I hodhi duart Rifos dhe e përqafoi e e puthi si djalin e tij. — Kam bërë gabim, Rifo, që isha zëmëruar me ty, po të kam dashur. — Dësh të fliste edhe më, po fjalët s'i dilnin dot, gjoks i hidhej përpjetë sikur do t'i çahet.

Edhe Rifua e puthi xha Telon, i cili e gëzoi në shtatulla me dashuri si djalin e tij.

Një grup andej nga mesi i sallës nisi përsëri këngën.

Xha Telua i bëri me shenjë gruas të ikte në shtëpi, dhe ajo u ngrit, po e ndaloi Rifua.

— Hiç gjë Cice, sonte shpenzimët do t'i bëjmë tshace.

Në konakun e çobenjve, ndënë shkollë, kishin zherur tre mishëra dhe po i shkonin në hell.

Të vegjëlit, duke kënduar e duke rendur shtëpi më shtëpi, mbledhnin lugë, pirunj e gota për raki.

Fshati atë natë zjeu nga këngët e vallet gjer ndaj të gdhirë.

Në mëngjes, kur iku i deleguari, Rifua, xha Telua dhe fshatarë të tjerë e përcollën gjer tej te udha për ndënë fshat e u puthën me të buzë për buzë si vllazër.

Në të kthyer xha Telonje kishin vënë në mes. Të vegjëlit i dilnin përpara, e e shikonin me nderim dhe ai i përkëdhelte si fëmijët e tij.

Afër këshillit, xha Telua mbajti këmbët. Mori Rifon nga dora dhe, duke e puthur përsëri ju lut:

— Rifo, gjemë një abetare, për koken tendel

ai pak e nga pak u mësua me jetën e ushtarit. U njoh me shumë shokë dhe zuri miqësi me ta, por më tepër me Tekon, atë nëntogerin dhe shkurtër, që kishte një zë të kumbuar dhe me ushtarin Nure Guri, që pat ardhur në një ditë me të bashkë.

Nure Guri i tregonte shpesh ngjarje nga të luftës, se megjithëqë lufta e pat gjetur të vogël, shkoi disa muaj partizan pas një bataljoni aty nga vjeshta e vitit 1944.

— Sa i lumtur paske qënë... — Kushedi mund të ketë qënë edhe në Afshafin tonë! — mendonte Ajazi. Po, sa mori vesh që Nure Guri shkishte kaluar nga Krei i Lurës, i erdhi këqejorin udhëtar.

Po me gjithë shoqërinë që kishte me të, Ajazi e qërtonte Nure Gurin, se nuk ua vinte veshin mësimëve.

— Ehu! Sa herë e kam mbajtur unë në krahë këtë! — i thoshte Ajazit, — dhe i tregonte pushkën.

— Mos, bre Nure! Tani kanë dalë rregulla të reja. E di si na tha atë ditë nëntoger Tekua? Ne jemi ushtri e rregullt... na tha ai... e duhet të jemi të mësuar. Ase pe atë fotografinë e atij ushtari sovjetik, atje në ekspozitë, se si kishte dalë? Ai duket se sërvi jetë nën pa asnjë gabim... Mos kështu, bre Nure, duhet të dimë shumë edhe ne!

Ajazi e kritikonte Nuren edhe kur mbledheshin me shokët e kompanisë. Po sa mbeteshin vetëm ja tregonte komandat një nga një dhe Nure Guri tani u jepte rëndësi stërvitjeve.

Me kohë Ajazi e Nure Guri u blidhën dy ushtarë të dalluar e një herë të dy i vunë në tabellën e nderit. Ajazi u gëzua aq fort, sa e mori dy triherë dhe së bashku dolën andej nga koridori i kazert, mës për të parë fotografinë.

Sikur s'kemi dalë dhe aq mirë, bre Nureja
sa i ke shtrënguar vetullat! — i tha Ajazi.
— Po edhe ti ama ke dalë si i ngrirë.

Në provokacionet e gushtit ata ranë në për-
pjekje. Lufta e tyre u bë me emër dhe e mori
vesh gjithë Shqipëria. Ajazi e Nurja bashkë me
Tekon u plagosën rëndë. Tekua e kishte marrë
nën shpinë Ajazin, i cili që plagosur në kupën e
gjurit, po duke tërhequr Ajazin nga pozicioni, u
plagos edhe për vete në kokë, aq rëndë sa kishte
humbur ndjenjat.

2

Të plagosurit qenë të gëzuar dhe i ishin afruar
Tekos, te krevati. Blerta, infermjerja, me bluzë të
bardhë gjër në fund të këmbëve, vinte e vinte te
mjeku me termometër në dorë. Tekos kishte filluar
t'i binte temperatura dhe po hapte sytë. Me që
fashjet s'e lirin t'i lëvizte buzët, me dorë u bënë
te shenjë shokëve, se që ndjente vetën më mirë.
Doktori kishte thënë: se po t'i binte temperatura do
të shpëtonte. Edhe në M. shpëtonte.

Sa' erdhi doktori të gjithë u larguan, po, dhe
nga larg andej i kishin sytë.

Ai si i shikoi me kujdes pulsën e preku me
dashuri në ballë.
Shpëtove, Teko, të hodhë
Tekua ndjente një gëzim të madh, që i shkrep-
pëtinte nëpër ata sytë e zezë të thellë, të cilët
mundohej t'i lëvizte me shpejtësi ashtu si përpa-

ra. U mat të qeshte, po fashjet e hofullës i ja ki-
shin mbërthyer buzët e s'i loste dot. Kur A. ...

Te dera e spitalit, një plakë me një bohçernë
sqetull, të gjithë sa shkonin ndej, i pyeste se
mos e njihnin Ajazin.

Nure Guri, tek shëtiste në oborr, duke e vënë
re këtë plakë që pyeste çdo të sëmurë, vajti te
porta e hyrjes dhe e pyeti se cilin kërkonte.

— Jam nëna e Ajazit... a. mós je njëhi ti?

— E, kujt, moj nëne? ...

— E jëma e Ajazit, atë e njohin të gjithë, more
bir, Ajazi është djali im. Ajazi, mor bir, ai që
është plagosur atje në kufi. Më kanë thënë se
është plagosur pak në këmbë...

E jëma e Ajazit nuk ishte e shkuar. Po ajo
shami me theka të gjata, lidhur gjer mbi vetu-
lla, e tregonte plakë.

— Folë ti, more bir, të më lënë shpejt, të tako-
hem. Thuaju që jam nëna e Ajazit. Atë e ka ta-
kuar edhe Komandanti, më kanë thënë e, i ka
vënë me dorë të tij nishan të madh në gjoks. Po
këtu po më gënjejnë, «ja tashti po i themi dokto-
rit», «ja sa të vijë doktori»... e ku di unë... Një-
herë më thanë që s'ka ardhur i pari i spitalit...

Ti nuk e njeh Ajazin? Punon këtu ti?

— E kam dëgjuar — iu përgjegj Nure Guri
nëpër dhëmbë, — më kanë thënë se ka lëftuar shu-
më atje në kufi.

— Atë e ka marrë edhe gazeta, nga një xhep
brënda dollamës qiti një gazetë të vjetër, të gri-
sur që mezi mbahej; e shpalosi me kujdes të madh,
si një gjë të çmuar.

— Këtu në Tiranë del kjo gazetë. Ti do ta kesh parë... A nuk punon këtu ti? Këtu kanë shkrojtur si ka lëftuar djali im... E kanë nxjerrë edhe në resëm, kam dëgjuar, po s'e kam gjetur dot atë gazetë.

— Në oborr të spitalit me të gjithë infermierët e infermieret kishte folur e ëma e Ajazit, po akoma s'i kishin mbaruar punë.

— Mos u mërzit, nëne, sa të mbarojë vizitën doktorit.

— Mirë, djalo... mirë vajzo, po pres...

Edhe Nure Guri iku. Në pavjontin e të plagosurve e muarën vesh të gjithë, se Ajazit i kishte ardhur nëna, po nuk ja kishin thënë dhë, me të parë Nure Gurin, i bënë me gisht që të mos i tregonte.

Mjeku, si mbaroi vizitën, e thirri t'ëmën e Ajazit në drejtori. Ajo e la bohçën jashtë derës mbi një karekëll. Nëna e Ajazit e pyeti mjekun si ishte me shëndet, nga ishte, a ishte i martuar, a kishte marrë letra nga shtëpia.

Te dera u dëgjua një e trokitur. Ajazi me paterica, me të hyrë në drejtori, sa pa t'ëmën, thirri.

— Nënë!

Të dy u pushtuan për një copë herë. Pastaj nëna e vështroi djalin në sy.

— Po njerën këmbë ku e ke bir?

Lotët i vareshin kalivarë në fytyrë. Po shpejt e mblodhi veten:

— Po shokët, Ajaz, si i ke?... A mund t'i tarboj ridopak? A janë shumë të sëmurë?... A kanë shpëtuar të gjithë? — I thoshte këto fjale me nxj-

tim, duke iu drejtuar herë të birit e herë mjekut.

— Të gjithë, nëno, shpëtuan, — iu përgjegj mjeku.

— Të lumtë, more djalë. Më Ierë të të puthi njëherë në të dy faqet se qënke i mirë fort.

U përqaftua me të edhe e puthi si djalën e vet.

— Këtu kam sjellë ca mollë, Ajaz, për ty e për shokët. Po dua t'ju shoh një herë të gjithëve, edhe atë që keni pësuar të madh. Dua t'i them dy fjalë, që i kam ruajtur këtu në zemër. Jam rritur edhe një pëllëmbë, Ajaz, kur më thanë se kanë lëftuar si sokola.

Doktori, së bashku me t'ëmën e Ajazit dhe me Ajazin, shkoi në pavjonin e të plagosurve.

— Ja, nëno, ky ishte i pari ynë — i tha Ajazi duke i treguar Tekon.

Ajo, kur e pa ashtu të lidhur me fashje në fytyrë, e shkoi doktorin në sy.

— Shpëtoi, nëno, shpëtoi.

— A mund t'i flas?

— Posi.

— Bir i nënës, të paça, se nuk na turpëruat — dhe e puthi në të dy sytë me dashuri të madhe.

Tekos një ndjenjë mirënjohjeje, ja përshkoi fytyrën dhe sytë e bukur, që i shkëlqenin atë cast si drita e diellit.

— Më pat shkruar Ajazi për këtë shok fjalë të mira, vazhdoi nëna. — Një herë më thoshte në letër se Tekua më puthte dorën. I shkreti djalë ishte pa njeri. E unë gjithmonë i shkruaja: «Tekos i puth sytë, ju paça me jetë të gjatë të dyve.»

E ëma e Ajazit kishte filluar ta donte edhe atë si djalë. I qe bërë zakon, kur i shkruante letër

të birit, ta niste letrën me fjalët: «Të dashur bijt e mi».

— Po ty — e pyeti Tekon, — të ka dhënë nishan Komandanti?

Ai i tregoi urdhërin e trimërisë, që e mbante ndën jastek.

— E gëzofsh, bir — e përkëdheli urdhërin si një margaritar të çmuar. Pastaj nga gjiri i saj nxori një kobure. Ishte një nagant i ruajtur mirë e me kujdes. Dorëzën e kishte të veshur me ërgjënd.

— Është e Sulës, Ajaz, që na e vranë milicët e Bazit. Sula i nënës! — dhe pëshpëriti. — Sa, që gjallë, djalo, u erdhi hakut. Po ma vranë të shuarin, ashtu në pritë. Ishte trim i dëgjuar për të drejtën e të varfërve. Ja, Ajazi tepkë vëllai, i mirë i nënës. . . Ç't'i bësh, djalo, ishin kohëra të vështira. Po s'ka gjë, ja keni marrë ju hakën njëqind herë. E unë ta solla ty këtë kobure, se të ka hie. E ruajta dhe gjithmonë thashë se, do të vijë dita që ta gëzojë një trim si Sula i nënës. Bjeri hasmit me të. — Na — dhe ja dorëzoi mjekut — ja jepni kur të shkojë përsëri në ushtri.

Në pavion u bë heshtje. Të plagosurit mbetën me mollë në duar, duke vështruar në sy t'ëmën e Ajazit nga Kreu i Lurës.

DASHURIA

Kur flisnin e thoshin aq fjalë të mira për Aretinë unë gëzohesha shumë, Sepse gëzohesha, e merrni me mend vetë. Ajo vajzë e unë djalë. Aretia ishte e bija e fqinjit tonë dhe tani që qe rritur qe bërë një vajzë e bukur.

Ne kur ishim të vegjël, ndënë man të shtëpisë sonë bënim shtëpi me gurë, losnim xhixhimikat,

nganjëherë hanim drekë bashkë dhe bashkë delnim të zipim Majnë e të mblidhnim lulezogu.

Po, sa u rrit, ajo as loste, as rrinte më me mua si përpara. Edhe mua edhe asaj na vinte turp kur takoheshim. Prandaj i kujtoja me mallëngjim ato kohëra të vegjëlisë. Dhe s'aherë që im më, thoshte. «Arëtinë e kam si vajzën time» s'më besoni sa më pezmatonte. Po gjene ngushëllohesha, se plakat kështu e kanë zakon të thonë për çdo vajzë, që u hyn në zemër, ose e njohin për së afërmi.

Dalngadalë, ca nga këto kujtime, ca nga fjalët e mira që thoshin për të, ca se ishte e bukur, rashë në dashuri. Fytyrën e saj të rrumbullakët, gërshetat e gjata, me atë fjongo të kuqe i kisha gjithmonë ndër sy. Po me që e lëvdonin tepër dyshoja se mos shtoheshin ata që do mendonin si unë dhe pastaj lum kush të kishte më shumë kurajë.

Sa fillova ta dashuroj, natën bëja gjithfarë planesh. Nganjëherë thoshja që, po ta takoja në çesmë, do t'ja thosha copë. Mirë në e takoja vetëm, po të ishi me shoqe? Po sikur ta hiqte dreqi e të na shikonte ndonjë njeri? Hajde të mbyllje gojët e botës. Po fundi a nuk jemi njerës të rinj? Akoma të vazhdojmë e të mendojmë si në kohën e ballhutës? Dhe kështu vendosja se të nesërmen do t'ja thoshja.

Po, në këtë mënyrë, ama ditët po iknin. Mërzitesha dhe më dukej vetja se paskeshe qënë fare gufl, pasi kisha vënë re që edhe ajo çoku më shikonte me bisht të syrit. Dhashë e mora, ktheju e rrotulloju. gjeta një mënyrë. Fillova të këndoj këngë dashurie. Se për t'ja marrë s'ma shikonte njeri. Dhe kur këndonin ashtu në grup më sho-

kë, e kisha parë të dilte në dritare e na dëgjonte. Pa gjene s'ishim larguar fare. Ajo hynte e dilte tek ne për ndonjë punë. Edhe mua më fliste. Po, megjithë se edhe nënat tona ishin shumë shoke dhe thoshja se mos edhe këto mendonin se kushëdi... prapë s'i hidhja dot asnjë fjalë.

Në kohën që fshati ynë u bë kooperativë punët ndryshuan shumë. Tani mbledheshim më lirisht. Kuvëndonim e e pyesnim njeri tjetrin edhe se si shkonim me plan.

Një ditë na takoi të rrinim bashkë afër njeri tjetrit. Unë isha duke pushuar nën një qershi. Kurrë s'do ta harroj këtë qershi. Aretia po vinte për të kthyer ujët e vijes në bllokun e misërit. Me që vinte nga larg, sa ktheu vijën, u ul edhe ajo të çlodhej.

Zëmra më hidhej si zok. Matesha, po prapë... Që të hapja udhën për t'i thënë ndonjë fjalë të bukur i fshiva mëngën e fustanit se e kishte bërë me baltë. Të bëja sic bëjnë ca djelmuri n'ato filma, që kisha parë në kursin e brigadierëve, më vinte rëndë se mos thoshte, ç'po bën ky, mos u marros? Ajo, s'kishte parë nga këto gjëra. Duke menduar kështu, gjemtoja e shkulja radhë sa degë tërfili gjeja. Si i zgjidhja një e një, i shikoja mir' e mirë, pastaj i flakja.

Ç'kërkon të gjesh, tërfil me katër fletë? — më pyeti ajo dhe bëri buzën në gaz.

M'u duk aq të bukur atë ditë sa s'di qysh ta them. Dhe më shumë m'u duk të bukur, se mora vesh që edhe ajo më donte mua. Prandaj, sa u largua, zura të hidhem kollotumba mbi bër të njëjta më si një i vogël.

Po pas ca ditësh ngjau një gjë, që më leqendisi fare. Ndodhi në Asambleja e kooperativës e zgjodhi anëtare të kryesisë, në vënd të një shoku, që kishte shkuar edhe ai në kursin e brigadierëve.

Që Aretia pretonte dynjianë, s'mund t'i morë hohej. Po unë nuk e gjeta me vënd, S'ishte bërë akoma brigadiere. Ndonjë kurs s'kishte kryer. Dhe unë teveqeli, pa e peshuar fare se ku do të harrinte puna, i thashë njërit në fshat, që dhe ky këtë vendim s'e kishte parë të arësyeshem, «e po e kanë zgjedhur që të kemi në kryesi edhe një femër».

Sa i vajti në vesh, kjo fjalë, u zëmërua keq me mua sa ma tha bram në sy.

— Më zgjodhën se e meritoja, jo vetëm për të thënë: ja, kemi në kryesi edhe një vajzë. Apo të pëlqente të të zgjidhnin ty?

Më vrau fare me këto fjalë.

— Jo, moj Areti, s'e kam thënë me qëllim të lik, besomë. — I thashë unë. — Të e di.

Po ajo ma preu fjalën:

— E di, e di, po... — dhe iku.

Mua më kishin kritikuar se s'para e çaja këren për punë dhe që s'e kisha mëndjen në vënd. Për këtë kritikë unë qeshë hëdhur përpjetë hop si gështenjë e pjekur, po më që më këshilluen që s'e kisha mëndjen në vënd, s'u zgjata shumë, se mendova kush ë di mos kishin rënë gjë në erë e më turpëronin në mes të mblëdhjes.

Po më e madhja që që Aretia — dhe nisa të dyshoj se asaj po i rritej mëndja — ato fjalët e mia ja tha edhe kryetarit.

Tamam kritikë atë ditë hëngra.

— T'i shtrohem punës — mendova. Dhe ashtu bëra. Zura të drejtoj brigadën shumë mirë. Koha na punoi bukuri dhe pambuku mori për mbarë; po nuk arritëm ta vilnim më kohë dhe pambuk të pavjelë na zuri edhe tetori. Pastaj, do t'i, na bëri edhe lagështi, që na e pruri në majë të hundës. Prandaj sa hapte koha, qoftë edhe për një çikë, lëshohesha si rrufe, i gjeja shokët e brigadës ku ishin e ku s'ishin dhe s'lija as një çast të volitshëm të më shkonte kot.

Pas kaqë kohë Aretia më tha një ditë:

— Të lumtë!

Ditët e fundit tetori bëri kohë të mirë. Dhe Aretia, si bisedoi me mësuesin, më sillte çdo ditë nxënësit e shkollës dhe e mbaruam krejt vjeljen.

Nga kjo punë më iku krejt dyshimi se ajo mos më mbante mëri për jetë. Ne ishim njohur që në vegjëli dhe s'mund të bënte një të pabëme e të më braktiste. Aretia s'ishte nga ato vajza që, si thonë, lozin në per...

Që atëhere iu afruam më shumë njeri tjetrit. Në fshat e kishin marrë vesh. Na hidhnin edhe ndonjë thumb! Po tani sikur na kishte dalë turpi, se edhe nënat tona e kishin shtënë nga një fjalë.

Një ditë, më shumë për t'i zgjedhur mëndjen, i thashë:

— E po ti më ndihmove se...
Duke e kuptuar se ku e kisha fjalën unë, ajo uli kryet dhe u bë prush në fytyrë.

HËNA NË DRITARE.

Hëna ë plotë shkëlqente në mbrëmje dritaren e një shtëpie n'anë të fshatit, ku jetonte Elmaja e bukur. Mbrëmje për mbrëmje në sytë e saj të kaltërt rrezet e hënës përthyheshin në mijëra copëra.

Ashtu kishte ndritur, shumë vjet më parë dhe atë natë, akoma pa gëdhirë, kur me mërgimtarë të tjerë kish përcjellë edhe Elmaja të shoqin e saj të ri e të bukur. Ajo u përpoq e u përpoq ta ruante afshin e ngrohët të buzëve të tij.

Në hënën e plotë, në mbrëmje, vinte të birin në gjumë me këngën e hënës:

**Hënëzë, moj hënëzë
Mos më pe babanë?...**

Dhe mëm' e bir i zinte gjumi në shtratin afër dritares, ku binte hëna me rrezet e saj.

Po një natë fqinjët nuk e dëgjuan më Elmanë t'i këndonte të birit këngën e hënëzës:

— Mëmë, këndoma këngën e hënëzës — po i lutej i biri, duke lojtur me gërshetat e saj të shpupurishura,

— Ta këndoju o bir, ta këndoju. Po s'ka ku ta gjëjë më hënëza babanë.

Shkuan vite. I biri i Elmasë së bukur u rrit. Ai u bë partizan me yll e me pushkë dhe lëftoi si shokët.

* * *
— E ëma, të dritarja, mbrëmje për mbrëmje, pret të birin, mjek, t'i këthehet nga puna. Hëna e plotë si kurdoherë, i lëshon rrezet e saj përmbi atë dritare.

TOKA E MADHE

Fshati Vilëza e vogël, ngritur rrzë shullërit, duket e pumbosur midis dy maleve të lartë kundrejt njeri tjetrit, që ndahen nga një grykë e ngushtë, veshur në të dy anët me lisa të gjatë e të dendur.

Misërat, nga shirat e atyre ditve të para të gushtit, kishin filluar të gjallëroheshin. Ngjyra e gjelbër e gjetheve të tyre kish nisur të thellohej dhe tani ato ara të vogëla, ngastra-ngastra, të gëzonin sytë.

Rushan Balaj, me xhaketën e tij të leshtë hedhur mbi sup, sa doli përmbi mulli të fshatit, i hodhi një sy fushës, që varej tatëpjetë malit të zveshur dhe tundi kryet. Atë ditë fusha e fshatit, megjithëse gjelbëronte, iu bë si më e vogël nga ditët e tjera.

Si freskoi mir' e mirë fytyrën e tij të ndezur, sipër te gurra e madhe, nga fillonte vija e mulli-

rit, nga ajo rrugë e përpjetë; u ul të bënte një duhan. Qeska e lëkur të ja mbante duhanin butë. Në njërën anë të gjatit të qeskës kishte lidhur urosrin dhe një qeskezë, ku vinte ëshkën e edhe stërrallin.

— Dy ditë më parë kishte qënë me bujtëte një miku i tij në kooperativën «Çlirimi». Atje diçka bëre shumë përshtypje fusha. Ajo i qe dukur më e madhe. Arat nuk i kishin më ato kufitë aq të ngushta si i mbante mend.

Sa përi cingarin, u ngrit dhe mori udhën sipër gurrës. I pëlqente ajo rrugë, që kalonte anës së pyllit nga ku fshati e fusha, shikoheshin më mirë se nga çdo anë tjetër. Po ato ara kuti-kuti ndrye dhur midis gjerdhesh; ia çopëtonin zëmren. I svin-te keq se ato, të shtrënguar njëra pas tjetrës, s'pomerin dot frymë.

— Ajo është tokë e madhe. E madhe, e hapët, sa që njeriu ngoset me frymë, e mendonte me vete, duke vënë re fushën e fshatit të tij duke menduar fushën e kooperativës «Çlirimi». Kur arriti në shtëpi ishte më i dëdhun nga çdo herë tjetër.

— Këtë kemi këtu në fshat. Fshati e Ruzhan Balajt e përjetë e shpirtërisht i «Shkuan ditë dhe Ruzhan Balajt» në fliste me fshatarët për ta bërë edhe ata fushën e tyre më të madhe. Po fshatarëve, të cilët duke e ruajtur me kujdes si kush tokën e vët, gardhiqet me mërqinja të dëndura ua gëzonin zëmren për sigurinë e arave.

— E kemi të vogël fushën, Ruzhan, e ti thoshin fshatarët — dhe do të ishte më mirë që kemi.

— Ore, je në vete ti? — i çirrej e shoqja — të prishim gjerdhet? Ne shyqyr e fituam një copë tokë. Ti kërkon të na e humbasësh. Hap sytë, o i zi, se na merr lumi.

Shirat e para të shtatorit kohën e kishin ndryshuar dhe vjeshta po vinte si shpejt. Mbjelljet duheshin bërë herët dhe Rushani mendonte që tani ishte koha që të prishnin edhe në vilëzën e vogël gjerdhet. Po sa herë Rushani hapte gojën për të fshatarët i hidheshin si këndez.

— Ti kërkon të na bësh që të mos njohë qeni të zonë.

— Hë, ç'të bëjmë, që ta bëjmë fushën në të madhe? Hapet mali për tokë buke? Këtë na dha qeveria dhe më këtë do të rrojmë. Hë? Ç'të bëjmë?

— Të prishim gjerdhet.

— More, ti paske luajtur nga mëntë. Hiqe atë mëndje. S'është fusha jonë si fushat e tjera.

— Jo — i thoshte ndonjeri — unë, atë pjesë që ma dhanë, do ta ruaj si djalën e vetëm. E pse o, përse lëftuam? Që të gëzojmë këtë copë tokë.

— Po shikoni sa e vogël, sa e ngushtë duket fusha jonë.

— Këtë kemi, këtë na dhanë.

Fjalët e Rushan Balajt e përziën shumë fshatarin, e disa nisën të mendojnë. Disa të tjerë po i shtrëngonin gjerdhet me mërquinja.

Që lart nga mali rrezet e diellit ndritnin sipër çatave të gurta të fshatit në pikëzat e vesës dhe në xhamet e dritareve.

— Hajde, grua. Do të kemi një tokë më të

GËZIMI

Grynjërat po zverdhoreshin dhe fusha, nga vapa, në kohën e drekës rëndohej. Koha për të korrat kishte afruar.

Zimbilja, te krei i shkallës, rrinte e menduar. Ato dit në fshat qenë hapur përsëri fjalë për të. Prandaj sa shikoi të delte, në rrugicën për fund të kopshtit të saj, Çune Shegushin, u fut vrap në odë. E pa edhe një herë nga dritarja e vogël, mbi shkallë, pastaj u ul mbi sëndyqin e s'emës dhe filloi të qajë.

Zimbilja, vajzë jetime, mbetur vetëm me gjyshen, rronte me vështirësi të madhe. Edhe atëhere kur njerën odë të shtëpisë ja pat dhënë me qira mësuesit të fshatit, le që s'kishte bërë ndonjë ndryshim po as fjalët e fshatarëve s'e kishin lënë të qetë. Mjaft kohë kishte kaluar që kur pat mbetur jetime dhe vitet po i iknin. Qe pikëlluar shu-

më kur kish parë për herë të parë, t'angët e flog
 këve tek-tuk disa fije të bardha.
 Po, me kohë, botë e kishin harruar ato fjalë
 dhe fshatarët dhënë pas punës, as që jaan hidhmin
 më në sy. Po gjene s'e kishte kërkuar njeri
 Në kohën e reformës agrare arat, që b'dhanë
 Zimbiles, kishin kufi më ato të Çunë Shegushit, të
 cili, kur u lirua nga rreshtat partizane, i kishte
 vënë punës dhe i kishte bërë arat e tij qëri tregoe
 nin me gisht.
 Një vit më parë, edhe atëherë në të komra,
 Çunë Shegushi e kishte vënë re mirë Zimbileq
 Trupit saj i hedhët, llërët e pjekura nga dielli i
 kishin hyrë në zemër. Atë që përpjekur të ozinte
 muhabet me të dhe një ditë, në hien e një gorice
 buzë arave të tij, e ftoi të hanin drekë së toku.
 Ajo që turpëruar dhe që bërë flakë e kuqe në fy-
 tyrë. Me të shpejt që larguar matanë ledhiti të arës
 e atë vetëm i rikujtua ai mëstiesi i lëshverdhë, që
 dikur i kish folur me dhëmshuri për vajtjet e
 njerëzve. Tani i vinte shumë keq për të qerë i ri
 u vra në luftë kur partizanët sulmuar fashistët në
 Libohovë. Sikur ai të rronte, sa do të gëzohej kur
 të merrte vesh se edhe asaj i kishin dhënë Çunë
 punontë në mall të vet. E kishte kupëtu arse ai e
 kish dashur. Kushëdi, po të rronte, do të kishte
 marrë me të dhe do të kishin edhe ndonjë fëmijë.
 Po edhe mund të kishte një hurs qdonjë vajzë
 tjetër dhe do ta kishte harruar, fare e përsëri, vi-
 tet do t'i kalonin. Atje në ledh të arës ajo mendoi e
 mendoi e disa herë mbushi shtë me lot.

Gjerdhët e arës nuk e lejonin të shikonte Çu-
 në Shegushin. Dielli digjte dhe ngjinkalla i shuf-
 dhonte botën.

Papandehur u dëgjua një klithmë Çunë She-

gushi u ngrit më këmbë dhe e pyeti Zimbilen: "se ç'pati?"

— Një gjarpër, më një gjarpër — dhe, duke shtrënguar me njerën dorë dorën tjetër, po për-pëllitej.

Me një të hovur Çune Shegushi kapërceu gardhin mbushur tërë ferrë, dhe me të shpejt i zuri fort kyçin e dorës, pastaj i thithi gishtin e vogël e u mundua t'i nxirrte helmën. Zimbilja ndjeu një farë lehtësimi dhe s'po dridhej më. Çune Shegushi jo kishte lehtësuar tërëpatë dhëmbje të atij gjarpëri të mallëkuar.

Në fshat e muarën vesh dhe zunë të pëshpërisnin për të. Që atëherë fjalët ishin shtuar dhe asaj i dukej se po i prishnin fatin.

Fshatarët, të shpërndarë nëpër fusha, po korrnin. Kishin gëzim të madh në zemër. Kanali, që u kaloi afër fshatit, urkishte çelur një rrugë të re. Edhe moti kishte punuar mirë asi vitet e mëparshme. Zimbilja, si përherë ishte zgjuar heret. Ajri i fushës ija mbushte gjoksintë plotë dhe si të gjitha shoqeve po i qeshte edhe asaj jeta.

Çune Shegushi, edhe ky, pa dalë dielli, kishte zënë nga puna. Fshatarët, duke korrur e duke bërë duaj, s'pëshuan çikë gjer afër drekës kur u mblodhën familje — familje për të ngrënë bukë.

Ishte e para ditë kur Çune Shegushi po hante bukë me Zimbilen, me gjyshen e saj dhe t'ëmën e tij.

Shkuan disa muaj. Në fshat erdhi traktori dhe një jetë e re po fillonte. Çune Shegushi dhe Zimbilja, pasi prishën gjer dhet midis arave, u kthyen krah për krah në fshat.

NJË POÇ DRITE

Në agim të tetë nëndorit ra një shi i këndshëm pa bubullima e pa vetëtima. Pas dite nga rrezet e diellit gjethet e ullinjve shkëlqenin si kadife.

Përpara portës së hidrocentralit dy flamuj valviteshin nga era. Fytyrat e njerëzve qeshnin nga gëzimi.

Sa preu shiritin shoku Enver, motorët, në tunel, thellë, ushtuan me rrëmbim, poshtë në Tiranë dritat llamburitën si yje.

Fshatari Has Deliu, me të ftuarit bashkë, hyri në tunel. Ai solli nëpër mend kohën kur ku-

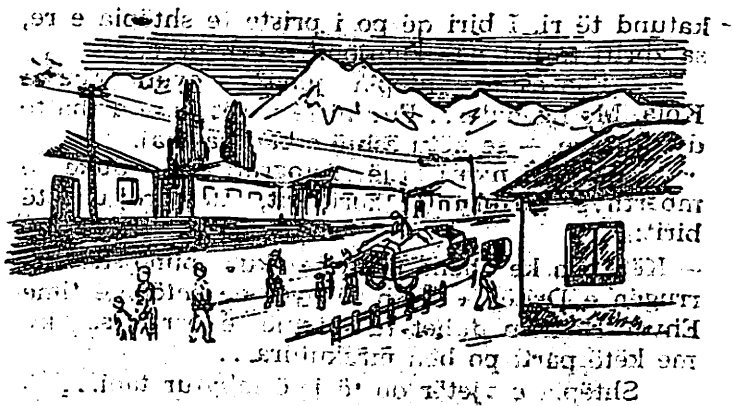
Illoste, nëpër ato shkurre sipër tunelit, dhitë dhe godiste me gurë gjarpërinjtë.

— O shok — iu drejtua inxhinjerit — a më jep edhe mua një poç drite ashtu si ato të Tiranës e si këto të tunelit?

Inxhinjerit iu kujtua Has Deliu, që, duke kullotur dhitë, vinte për ditë në tunel dhe pyeste: «kur do të ketë dritë?»

— Po, more Has, po ta jap një poç.

Më tetë nëndor 1951 në shtëpinë e Has Deliu ndriçoi një poç me dritë elektrike.

SHTËPIA E RE

Marka Kolës dikush i trokiti në derë.

— O i zoti i shtëpisë, hape, se do të nxjerrim plaçkat. Sot e ke radhën ti e shtëpinë e re ta kanë dhënë të mirë.

Shtëpia e Marka Kolës, në breg të lumit, ishte si ishte po qëndroi se qëndroi për shumë kohë. Muret e odës nxinin nga tymi i pishës e bishtori me vaj, nxinin nga varfëria, e rrezet e diellit s'e ngrohnin dot nga dritaret e vogla. Po tani ajo do të mbytej në fund të liqenit.

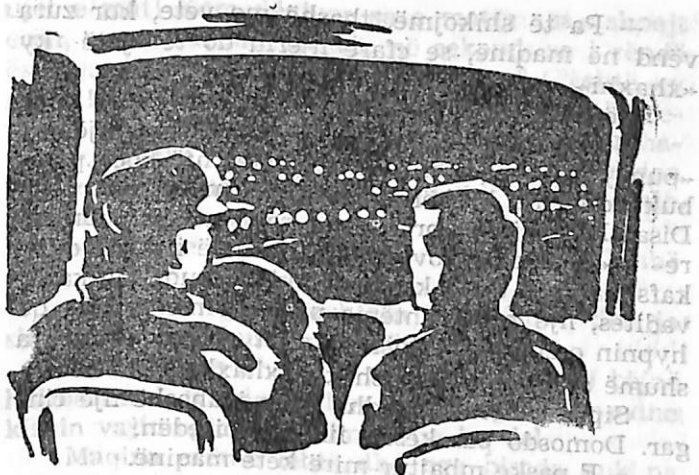
— Sot duhet të shkojmë?

— Po. Dhe tani në mëngjes.

— Keq po më vjen për këtë shtëpi; more djalë.

Me të shoqen e nusen e djalit i vuri teshat në kamjon e me ta bashkë u nis.

Në drekëherë familja e Marka Kolës arriti në

DRITAT SHKËLQEJNË PËR SË LARGÛ SI YJE

«Xhaxhin», shoferin nga katundi Kalivas, e njohin të mëdhenj e të vegjël.

Edhe unë kisha dëgjuar për Xhaxhin, po nuk e kisha parë ndonjë herë. Kujtoja se do të jetë ndonjë «djall» shofer nga ata për të cilët tregojnë plot anekdota ose shakara. Po me që «xhaxhi» që bërë shumë i njohur, mendova se do të jetë zemërmirë e i dashur. Dhe nuk u gabova.

Një ditë diku, tek prisja të udhëtoja, dëgjova:

— Erdhi «Xhaxhi»!...

— Ky qënka «xhaxhi»? — Ishte një mesoburrë, i hequr në fytyrë, që kishte zakon të vërshtëllente edhe kur ishte në mes të njerëzve.

— Pa të shikojmë, thashë me vete, kur zura vënd në maqinë, se çfarë njeriu do të jetë ky «xhaxhi».

Përpara isha unë edhe ai.

Në xhamin e kabinës më ra në sy njëherë «punoj për treqindmijshin», pastaj një boçë pam-buku dhe një kërehër gruri varur me një kordelë. Disa ilustracione, prerë nga revista «Shqipëria e re» e «Bashkimi Sovjetik»: një djalë i vogël duke kafshuar një thelë karpus flakë të kuq, një kanal vaditës, një hyrje shtëpie pushimi me njerëz, që hypnin e zbrisnin nëpër shkallët — tregonin pak a shumë se ç'njeri qenkish ky «xhaxhi» shofer.

Sipas zakonit, më dha edhe i dhashë një cingar. Domosdo pas kësaj, filluam bisedën.

— E paske mbaitur mirë këtë maqinë.

— S'kam shumë kohë që e kam marrë.

Maqina ishte e markës Zis.

Udhëtimi që po bënim rrugës së bregut të lumit Drino atë ditë ishte i këndshëm.

Rruga, nga të dy anët me vende të veshura, shquante si ndonjë fjongo e bardhë midis gjelbërimi të thellë, që kanë zakonisht anët e disa lummenjve të vëndit tonë. Gjarpërimi i rrugës as syrin ta lodh as të bie gjumë. Tantella në krye të xhamit lëkundej nga era, që hynte nga penxheret e dyerve të kabinës së shoferit.

«Xhaxhi» të dy shokët e mi, që lashë atje, ku i hipa maqinës, i vnihte, se i kishte parë edhe në një vënd tjetër.

— Ata shokët e tu matin ujërat? — më pyeti.

— Po t'iu përgjigja...

— Janë nga të shkencave. I kam parë edhe në Bistricë. Ku ka arritur mëndja e njeriut? Edhe

ujët e mat! Kam dëgjuar sere matin rësa shpejt!
ecën, sarmetra, kub tujë bie në sekondy sari rëndë,
është. rëzë Nuk është për stiu që ditur? Qëndrë ky
njeriu! Dhe, kjo kohë e tanishme u hapi sytë një
rëzisë. Njeri nga ata që fare djalë, qerataj. Fshë-
tar që më thë, kur të shpura një herë nga Delvina
në Urë të Kransës. Tani është koha të jesh djalë,
apo jo?

— Po dhe t'is'je shumë si shkuar! — i thashë
unë. Në këmbë të më jepaq is edhe koxhë. S'is'je
o ia. «Xhaxhi» i ngrii kasketën e meshintës dhe jar
shkeli pak më shumë maqinës. Vërtet që në iditid
më — Thënë së dhe atje në Bisticë do të bëjnë
hidrocentrali. Kishin ardhur njerëz nga Tirana dhe
kishin vajtur gjer në mëmë, latje ku del. Një bleda
is. Maqina ecënte lehtë dhe nga biseda nuk na
dukej fare udha. Pasi që em bërtitë të bledës
komë. Ti mbase nuk e di Bisticën? Ka tujë dimër
e verë. Ecën aq shpejt sa p'ta shikosh të o drrerë
mëntë. Është armiku të fushës landej nga vëndet
tëna. Atje është mbytur edhe një kuçedër, stqet
rrontë në mal të Kakodhiqit, që kam dëgjuar nga
babai. vetë is, ç'is'je em ejet e në lib të bledës

— I ke parë që vazhdoi ai mal të dy rradhë, si
vetulla në mal të Kakodhiqit? Atje thonë se një
kuçedër u bënte shumë keq njerëzisë. Po një plak
i mëncur i pa punoi qindinë. Kjo kuçedër na kishte
mëmë detë dhe motër Bisticën. Ai plaku na fu-
ti në thes një gomar të vogël dhe brenda i var-
njes çopë eshkë të madhe të nderur. Kuçedra pa
mend të këllufiti thesin me gjithë gomar dhe me gjithë
thë eshkë. Pasi ca kohësh eshika të nderu ia përveloi
mushkëritë. Nga përpjekjet e saj, thonë, tuihejt
mali sikur të shëmbëj. Kuçedra, për të shpëtuar,

kërkoi ndihmë nga mëma dhe motra. Duke u përpjekur vajti gjer në Butrint. Atje e arriti deti dhe Bistrica e kështu na qënka bërë liqeni i Butrintit. Po kuçedra, ama, ma mori të keqen. . . Nuk është e lezeçme?

Gjithë legjenda është vëndi ynë. Unë e shënova këtë në një flëtore dhe «xhaxhi» habitej, se çdo të më hynte në punë kjo përrallë.

— Ti «xhaxhi» në fshat e ke familjen? — e pyeta unë. Nxori edhe ai paqetën. E ndezëm. Unë mendova se ai deshi sikur ta priste fjalën. Po si e thithi nja dy herë, vazhdoi:

— Unë nuk kam familje të madhe. Kam vetëm gruan dhe ka shumë vjet që bañoj në qytet. Fshati ynë ka qënë çiflik e ne s'kishim ahere shtëpi. Kishim një kasolle me lesa dhe rronim si gjithë fshatarët e tjerë me të keq e me shtrëngim të madh. Agai na merrte shpirtin. Nga kursimet kisha blerë një lopë dhe u gëzuam shumë që lopa, mënjëhërë na mbeti mbarsë. Kur polli, në bëmë festë dhe gruaaja e mbante vëçin e vogël atie ku flinte vetë. Kaq u mësua me të isa ai na u bë si evlat. Hidhej ditën e rente me vrap, skifter fare. Në ditë agai i fshatit, më çifte pas krahu, sa e pa këtë vic, mendoi ta gjuante ashtu në të ikur e sipër! E gjojtë dhe na e vrau! Kur qeshte ai, neve na ngriu gjaku. Të ikim, më tha gruaaja. Dhe ikëm e erdhëm në qytet. Unë hyra ndihmës dhe mësova shofer. Tani fshati ynë është bërë kooperativ. Është bërë lule. Vetëm i mungon elektriku. Prandaj të pyeta se mos kishë dëgjuar gjë për Bistricën. Hej, hej, kur të bëhet në Bistricë hydrocentrali!

Sytë e zymtë, nga ai kallëzim i shkurtër, për

shumë i dhimbshëm, iu kthjelluan dhe përsëri më dha një cingar.

— Thonë se do të bëhet central në Bistricë dhe Bistricën do ta bëjnë me kanale... Ke dalë ndonjëherë mbi Finiq? Andej ta shikosh atë fushë e ato fshatra rreth e rreth nëpër ato brigje të vogla. Dritat do të duken sikur kanë rënë yjtë e qiellit. Fap, fap, fap me radhë. Do kemi dritë boll, thonë, për gjer në Vlorë... Pastaj, nga kanalet, fusha jonë do të pjellë dimër e behar. Oriz? Ç'loj të dua sh. Pambuk? Një vit sa për pesëmbëdhjetë vjet bën ajo fushë!..

Ka ndërruar jeta, more shok... Ndërroi edhe gruaja ime. Ajo është bërë gati, se nesër do të vëjë në fshat. Vjet në festën e kooperativës, kur pa kopenë e lopëve dhe viçat, që hidheshin pas tyre duke ngritur bishtin si kordhë, — ka vdekur kohë e vjetër — më tha: — Dua të vete në vëndin tim.

«Dhe unë tani do të punoj n'atë rrugë, që zë edhe fshatin tonë».

Në nuk po i afroheshim qytetit.

Dritat e elektrikut shkëlqejnë për së largu si yje.

— E shikon? E? S'kanë bukuri?

shumë i shprehur, i këqijlluar dhe qendër me
 dhe një shtet.

— Dhe në të njëjtën kohë në të njëjtën kohë
 Bëjnë dhe të njëjtë me kënaqësi... Në të njëjtën
 mënyrë... Andej të shprehur me qendrë
 e në të njëjtën kohë në të njëjtën kohë
 Dhe në të njëjtën kohë në të njëjtën kohë
 Të njëjtë me qendrë në të njëjtën kohë

Tryeza e lëndës

Page

I. — KALLËZIME TË KOHËVE TË FARA

Shema Kasua	3
Për mëmëdhënë	9
Mësuesi ynë i parë	12
Ndërja	17
Nusia e mbytur	21
Ara buzë lumit	25
Ujëshitësi	27
Dita e verës	30
Mësuesi i fesë	34
Menxoxhorno	37
Ndjekësi i qenve	40
Poshtërim	43
Merrni dru	46

II. — KALLËZIME TË KOHËS SONË

Qëndro Nuri	49
Njerëz të thjeshtë	55
Po lind dielli	61
Ciroi	65

	Faqe
Guri i Nuses	67
Fitore	70
Në ditët e punës	81
Medalja e trimërisë	83
Bijtë	96
Dashuria	103
Hëna në dritare	108
Toka e madhe	110
Gëzimi	114
Një poç drite	117
Shtëpia e re	119
Dritat shkëlqejnë për së largu si yje	121

Redaktor teknik: A. Lila
 Ilustrimet dhe kopertina nga D. Gjoni
 Korrektor: A. Haxhori
 Redaktor: Nashed Jorgadi

Tirazhi 2000 kopje Fletë 30 x 100 Shtabi: 5204-52

7217p MESH SHPESHKONJAVE - SHIFRA DUKË - TIRAZH

JANË NE QARKULLIM

LETËRSI ARTISTIKE

Autorë shqiptarë

Arsinoi Bino	Zemër e dlorë (<i>Tegime</i>)	Lek 30
Andrea Skanjeti	Nora (<i>Dramë</i>)	„ 30
Dalan Shaplo	Përtëritje (<i>Tegime</i>)	„ 25
Mehmet Myftiu	Leka (<i>Novelë</i>)	„ 45
Hil Mosi	Zani i Atdheut (<i>Vjersha</i>)	„ 70
Vedat Kokona	Me valët e jetës (<i>Roman</i>)	„ 60
Razi Brahimi	Fjalë për letërsinë (<i>Artikuj kritikë</i>)	„ 50
Llazar Siliqi	Ringjallja (<i>Poemë</i>)	„ 20
Moisi Zaloshnja	Nën hijen e Tomorrit (<i>Tegime</i>)	„ 25